

Dr. sc. Goran Tomašević*

Dr. sc. Antonija Krstulović Dragičević**

Marija Pleić***

PRAVNI POLOŽAJ OKRIVLJENIKA U KAZNENOM POSTUPKU DALMATINSKIH STATUTA

Autori u radu analiziraju pravni položaj okrivljenika u kaznenom postupku srednjovjekovnih dalmatinskih statuta, ponajprije statuta grada Splita, zatim Trogira, otoka Brača, Hvara te Korčule. Akuzatorni elementi u postupovnim odredbama statuta postavljaju okrivljenika kao subjekta kaznenog postupka, nositelja specifičnih prava obrane – prava na vrijeme za pripremu obrane, prava predlaganja dokaza, prava na stručnu pomoć branitelja. Ta su prava, međutim, značajno ograničena, ponajprije činjenicom što je okrivljenik bio dužan aktivno surađivati sa sudom, posljedično, u pravnoj mogućnosti da ga se torturom prisili na davanje iskaza odnosno priznanja. Procesni položaj okrivljenika kao objekta postupanja najviše se očitovao u kaznenim postupcima koje bi načelnik, knez ili upravitelj pokretali po službenoj dužnosti.

1. UVOD

Vrijeme nastanka i razvoja dalmatinskih statuta razdoblje je koje u Europi obilježava prelazak s akuzatornog na inkvizitorni tip kaznenog postupanja. Od stranačkog načina postupanja sa striktno odvojenim procesnim funkcijama prelazi se na sustav u kojem dolazi do kumulacije procesnih funkcija, sve je veće značenje državne vlasti u postupanju te dolazi do izražaja sustavni kazneni progon. Spomenute značajke očituju se i u uređenju kaznenog postupka dalmatinskih srednjovjekovnih gradova. Budući da je riječ o prijelaznom razdoblju, u kaznenom su se postupku još neko vrijeme zadržali i elementi starog načina postupanja. Na području Dalmacije to su elementi rodovsko-plemen-

* Dr. sc. Goran Tomašević, redoviti profesor na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta u Splitu

** Dr. sc. Antonija Krstulović Dragičević, viša asistentica na Katedri za kazneno pravo Pravnog fakulteta u Splitu

*** Marija Pleić, znanstvena novakinja na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta u Splitu

skog slavenskog postupka, ali i elementi do tada već modificiranog rimskog načina postupanja te sve izraženiji utjecaj kanonskog prava.

Pravni položaj okrivljenika u kaznenom postupku dalmatinskih statuta rezultat je kompleksnih društveno-političkih prilika u kojima su se komune razvijale te raznolikosti pravnih utjecaja na nastanak i razvoj statuta. Upravo se kroz kazneno pravo i kazneni postupak najbolje odražavaju društvene i političke prilike određenog vremena te odnos između pojedinca i državne (u ovom slučaju komunalne) vlasti. A kaznene odredbe dalmatinskih statuta upućuju na povlašteni položaj plemstva koji se ogledao prije svega u različitim, redovito blažim kaznama propisanim za pripadnike plemstva te kroz povlašten tretman tijekom kaznenog postupka.

Dalmatinski statuti sadrže norme iz više vremenskih razina, nastajali su, mijenjali se i primjenjivali kroz više stoljeća kroz koja su se društveno-političke prilike uvelike mijenjale, a s njima i procesni položaj okrivljenika, što je političko pitanje jednako koliko i procesno.

Ima li se pred sobom slika procesnog položaja okrivljenika kao dinamičke kategorije, u radu ćemo kroz pregled kaznenoprocenih odredbi, prije svega, Splitskog statuta koji najdetaljnije uređuje kazneni postupak te statuta grada Trogira, otoka, Brača, Hvara i Korčule,¹ nastojati postaviti pravni okvir procesne pozicije okrivljenika.

2. OKRIVLJENIK KAO SUBJEKT KAZNENOG POSTUPKA DALMATINSKOG STATUTARNOG PRAVA

Procesni položaj okrivljenika kao subjekta u kaznenom postupku ovisi o sadržaju i opsegu procesnih prava koja mu stoje na raspolaganju u postupku naspram procesnih dužnosti te o mogućnosti ostvarivanja djelotvorne obrane u kaznenom postupku. Funkcija obrane u kaznenom postupku obuhvaća sve one procesne radnje kojima je cilj postizanje što povoljnije presude za okrivljenog. U akuzatornom tipu kaznenog postupka riječ je o samostalnoj funkciji koja u inkvizitornom načinu postupanja gubi svoj značaj,² što okrivljenika od stranke u postupku pretvara u objekt postupanja. Procesni položaj okrivljenika

¹ U radu smo se koristili tekstem Statuta grada Splita te tekstovima drugih dalmatinskih statuta u prijevodu prof. Antuna Cvitanića, a u izdanju Književnog kruga, Split: Cvitanić, A.: Statut grada Splita, splitsko srednjovjekovno pravo, Književni krug Split, 1998.; Cvitanić, A.: Hvarski statut, Književni krug, Split, 1991.; Cvitanić, A.: Korčulanski statut : Statut grada i otoka Korčule (1214-1265), Književni krug, Split, 1995.; Cvitanić, A.: Brački statut, Bračko srednjovjekovno pravo, Književni krug, Split, 2006.

² Tomašević, G.: Neke značajke krivičnog postupka prema odredbama srednjovjekovnih statuta Korčule, Brača i Splita, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXV., 1988., str. 122.-123.

kao procesnog subjekta s određenim krugom prava obrane, jedna od specifičnosti statutarnog prava, održan je zahvaljujući još uvijek jakim akuzatornim elementima u kaznenom postupku. Dalmatinski statuti sadrže odredbe kojima se izričito predviđa okrivljenikovo pravo na obranu, ali i druga procesna prava koja služe realizaciji prava na obranu.³ Tako se okrivljeniku jamči pravo na vrijeme za pripremu obrane, pravo predlaganja dokaza, pravo na stručnu pomoć branitelja. Osim spomenutih, djelatnih prava obrane, položaj procesnog subjekta u kaznenom postupku čine i tzv. pasivna prava odnosno pravo okrivljenika da ne trpi određene procesne radnje u postupku koje bi štetile njegovoj obrani. Takvo je pravo okrivljenika da ne iznosi svoju obranu i da ne odgovara na pitanja. Međutim, procesni položaj okrivljenika u srednjovjekovnim postupcima dalmatinskih komuna temeljio se na obvezi da aktivno surađuje sa sudom, što je posljedično zajamčena prava obrane ograničavalo. Osim toga, statutima zajamčena prava obrane nisu se mogla adekvatno realizirati u postupcima koje su knez, načelnik i upravitelj grada pokretali po službenoj dužnosti, preuzimajući tako uz funkciju suđenja i progon počinitelja. Konačno, faktične mogućnosti obrane značajno su ovisile o društvenom položaju okrivljenika koji je ponekad bio formalnopravni razlog diskriminacije u kaznenom postupku, ali i kada se formalnopravno nije pravila razlika između počinitelja kaznenih djela, vrijedilo je opće pravilo *inspecta conditione personae*.⁴

2.1. Jamstva obrane u kaznenom postupku dalmatinskih statuta

Pojedine statutarne odredbe izražavaju načela kaznenog postupka karakteristična za akuzatorno postupanje, kontradiktornost, načelo neposrednosti, usmenost i javnost.

Statuti jamče da nitko neće biti osuđen ako prethodno nije pozvan da se brani pred sudom te propisuju prikladne rokove za pripremu obrane. Na Braču je okrivljenik imao čak petnaest dana za pripremanje obrane, Splitski statut je ostavljao pet dana, a Korčulanski statut ovisno o spolu okrivljenika i težini dje-

³ Dalmatinski statuti jamče određena prava obrane u kaznenom postupku koja po svom izričaju nalikuju na današnje garancije prava čovjeka, ali razlog njihova propisivanja ipak nije zaštita ličnosti okrivljenika u kaznenom postupku, već složeni društveno-politički odnosi. Cvitanić ističe da su takve formulacije vjerojatnije reminiscencija na pradavnu rodovsko-plemensku solidarnost i jednakost izazvanu teškim ekonomskim prilikama i općom nesigurnošću predržavnog i pretkomunalnog života. Cvitanić, A.: Korčulanski statut, Književni krug, Split, 1995., str. 64.

⁴ Odnosno da treba voditi računa o društvenom položaju osobe na osnovi kojega su suci i pravno dobivali ovlast da iste slučajeve različito tretiraju. Cvitanić, A.: Statut grada Splita, splitsko srednjovjekovno pravo, Književni krug, Split, 1998., str. 127.

la jedan do petnaest dana.⁵ Međutim, osim odgovarajućeg vremena, okrivljenik mora imati i djelatne mogućnosti za pripremu obrane. To prije svega podrazumijeva da je prethodno upoznat s optužbom i dokazima koji ga terete, da ima pravo na stručnu pomoć branitelja u postupku te mogućnost preispitati dokaze optužbe i pobijati ih svojim kao izraz načela kontradiktornosti. Splitski statut najdetaljnije razrađuje prava obrane okrivljenika u postupku. Prijavitelj odnosno tužitelj morao je navesti imena svih svjedoka pomoću kojih je namjeravao dokazati svoje optužbe već prilikom podnošenja prijave ili tužbe te se kasnije tijekom postupka nisu prihvaćali novi svjedoci zbog sumnje u vjerodostojnost takvih naknadno pronađenih svjedoka. Ta obveza kao i dužnost prisezanja na istinitost tužbenih navoda primoravala je optužbu da prethodno dobro istraži i prikupi što više dokaza protiv osumnjičenika. To je išlo i u prilog obrani jer je okrivljenik na početku postupka bio upoznat sa svim dokazima na temelju kojih se mogla donijeti presuda.

Kada je prvi put pristupao pred sud povodom tužbe, prijave ili istrage pokrenute po službenoj dužnosti, osumnjičenik je bio dužan izjasniti se o krivnji i dati prikladno jamstvo da će surađivati sa sudom.⁶ Ostavljao mu se prikladan rok za pripremanje obrane i iznošenje prigovora i dokaza.⁷ Okrivljenik koji je na početku poricao počinjenje zločina kasnije je ipak mogao bez štetnih posljedica dokazivati da je zločin počinio, ako bi se radilo o samoobrani.⁸ Inače je mijenjanje iskaza tijekom postupka bilo zakonit razlog za primjenu torture.

Svjedoci su se u postupku mogli saslušati i bez prisutnosti okrivljenika, ali uz uvjet da se njihovi iskazi objave, čemu je okrivljenik mogao prisustvovati i jasno vidjeti je li zločin protiv njega dokazan ili nije dokazan. Imao je pravo na rok od tri dana da se upozna s izjavama svjedoka kako bi im se mogao suprotstaviti i dokazati sve zakonite prigovore.⁹ Trogirski statut je pod prijetnjom ništavosti presude obvezivao kneza da tri dana prije odluke o krivnji to javno ogłosi kako bi optuženi ili onaj protiv kojeg je po službenoj dužnosti pokrenut postupak mogao pred sudom iznijeti svoju obranu.¹⁰ Na taj se način okrivljeniku omogućavalo da se očituje o navodima optužbe i osvrne na rezultate dokaznog postupka prehodno provedenog bez njegove prisutnosti. Na Korčuli je komunalna uprava, odmah po zaprimanju tužbe, pozivala svjedoke na ispitivanje te slala službenika po optuženika koji je bio dužan pristupiti pred upravu i odgovarati na optužbe.¹¹

⁵ Korčulanski statut, gl. XXX. starije i XXXIII. novije redakcije.

⁶ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. IV.

⁷ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. IV.

⁸ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. L.

⁹ Splitski statut, knjiga četvrta, glava IV.

¹⁰ Trogirski statut, knj. II. gl. 109.

¹¹ Korčulanski statut, gl. CXXIX. novije redakcije.

Statutarne odredbe o kaznenom postupku, osim elemenata kontradiktornosti, odražavale su i načelo neposrednosti. Dokazi su se izvodili pred istim sudom koji je po okončanom dokaznom postupku odlučivao o krivnji okrivljenika. Kazneni postupak se vodio koncentrirano i morao je završiti u relativno kratkim rokovima, u Splitu u roku od mjesec dana, a na Braču u roku od tri mjeseca. Na Korčuli je postupak morao biti okončan do izmjene Kurije. Dokazi su se izvodili neposredno, u izvornom obliku, što je omogućavalo logičku i psihološku ocjenu dokaza, ali je sud u svojoj ocjeni bio vezan dokaznim pravilima o kvaliteti i kvantiteti dokaza potrebnih za osudu. Iz statutarne odredbe proizlazi i još jedan akuzatorni element, a to je usmenost rasprave. Ispitivanje svjedoka i iznošenje obrane okrivljenika obavljalo se usmeno, čime se olakšavala kontradiktornost postupanja. Kontradiktornost, međutim, pretpostavlja postojanje stranaka u postupku, a to u postupcima pokrenutima po službenoj dužnosti po prirodi stvari nije bilo moguće zbog nepostojanja stranaka. Okrivljenik je, doduše, imao pravo i u tim postupcima odgovoriti na iznensene optužbe i suprotstaviti svoje dokaze, ali je s obzirom na već formiran stav o krivnji suda koji je i inicirao postupak pravo na obranu ostajalo samo formalna proklamacija.

Iako to nije bilo izričito propisano, iz odredbe Splitskog statuta po kojoj je Kurija svjedoke mogla saslušati i bez javnosti¹² može se zaključiti da su sudske rasprave u pravilu bile javne. Ipak, tajnost postupanja nije bila iznimka u postupcima po službenoj dužnosti. Tako je u Trogiru bilo zabranjeno objavljivati optužbe i prijave za zločine u kojima je knez imao ovlasti postupati po slobodnoj ocjeni te su one ostajale u tajnosti.¹³

Jedno od procesnih prava okrivljenika koje doprinosi osiguranju nepristranog i objektivnog suđenja je pravo zahtijevati izuzeće tijela kaznenog postupka zbog sumnje u njihovu nepristranost. Dalmatinski statuti poznaju institut izuzeća, ne samo sudaca već i odvjetnika, ali i svjedoka. Prema Splitskom statutu, u donošenju presuda nisu smjeli sudjelovati suci koji su rodbinski bili povezani sa strankom ili su je prethodno zastupali.¹⁴ Korčulanski statut poznao je institut isključenja sudaca i komunalnog odvjetnika. Knez je morao isključiti suca na vlastitu inicijativu ili na zahtjev protivne stranke ako je sudac s jednom od stranaka ili s okrivljenikom u trećem stupnju srodstva ili bližem, ili mu je pašanac ili šurjak.¹⁵ Komunalni odvjetnik nije mogao obavljati funkciju progona protiv krvnih srodnika drugog i bližeg stupnja.¹⁶ Odvjetnik pak nije bio dužan odvjetnikovati protiv stranke s kojom je u drugom ili bližem stupnju krvnog srodstva.¹⁷

¹² Splitski statut, knjiga treća, gl. VIII.

¹³ Trogirski statut, I. ref., glava 8.

¹⁴ Splitski statut, gl. I. novih statutarne odredbi.

¹⁵ Korčulanski statut, gl. XXV. starije i XXVII. novije redakcije.

¹⁶ Korčulanski statut, gl. XXVIII. starije i XXXI. novije redakcije.

¹⁷ Korčulanski statut, gl. XXVIII. starije i XXX. novije redakcije.

U prilog okrivljenikovoj obrani i jačanju položaju subjekta u kaznenom postupku išle su i statutarne odredbe prema kojima su se suprotne, nejasne i dvoznačne odredbe uvijek tumačile na blaži način za okrivljenika¹⁸ te dužnost suda da izriče kazne u skladu sa statutarnim odredbama.¹⁹ Ipak, ni ova procesna jamstva nisu bila lišena iznimki, i to upravo u postupcima povodom najtežih zločina u kojima su knez, načelnik ili upravitelj imali ovlast postupati i kažnjavati po slobodnoj ocjeni, neovisno o statutarnim odredbama.

a) Pravo na branitelja

Pravo na stručnu pomoć branitelja jedno je od minimalnih jamstava za učinkovito ostvarivanje funkcije obrane u kaznenom postupku. Dalmatinski su statuti predviđali pravo okrivljenog da angažira branitelja u postupku, no to je pravo bilo ograničeno u određenim aspektima. Prema Splitskom statutu, odvjetnici su bili dužni upućivati stranke da govore istinu, kako u građanskoj parnici tako i u kaznenom postupku, ali čim bi saznali da stranka koju zastupaju nema pravo, morali su, sukladno položenoj prisezi, napustiti njezinu obranu.²⁰ Dužnost branitelja da napusti obranu okrivljenika kada ustanovi da je kriv značajno je ograničavala učinkovitu obranu u postupku koja se ne sastoji samo u postizanju oslobađajuće presude, već u ishodu što povoljnije procesne situacije i za krivog okrivljenika. Na Braču nitko nije smio preuzeti obranu osobe okrivljene za krađu,²¹ što je s obzirom na izraziti intenzitet društvene opasnosti tog delikta, koji se očitovao u mogućnosti postupanja suda po slobodnoj ocjeni i podvrgavanja torturi, značilo da je okrivljeniku onemogućena stručna pomoć upravo u postupcima koji su povlačili za nj najteže posljedice. Prema Korčulanskom statutu, okrivljenik je gubio pravo na branitelja ako se u postupku za krađu ne bi pojavio na sudu nakon tri dana odgode koju mu je odobrilo Vijeće, osim ako je iz bolje obitelji. O dodjeli branitelja okrivljeniku koji je bio "nerazuman ili lud" odlučivao je knez ili Kurija po slobodnoj ocjeni.²²

b) Pravo slobodnog pristupa sudu

Radi realizacije prava na obranu splitski Statut je propisivao pravo slobodnog pristupa sudu kao svojevrsan *salvus conductus*. Osuđeniku koji je bio

¹⁸ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. XXIV.

¹⁹ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. XIV., Korčulanski statut, gl. CXVII. ref.

²⁰ Splitski statut, knjiga treća, gl. CI.

²¹ Brački statut, knjiga četvrta, gl. XVIII.

²² Korčulanski statut, gl. III. dodatka i LX. novije redakcije.

prognan ili osuđen na osobnu ili imovinsku kaznu, a protiv kojeg bi bio pokrenut kazneni postupak povodom drugog kažnjivog djela, davalo se jamstvo da može slobodno pristupiti sudu i braniti se od optužbi za to djelo, a da se tom prilikom ne vodi računa o osudi i kazni koja mu je prethodno bila izrečena.²³ Riječ je o svojevrsnom kompromisu kojim javna vlast odustaje od nekih elemenata svoje jurisdikcije nad pojedincem kako bi postigla minimum njegove kooperativnosti, a bez koje se spomenuti slučaj ne bi mogao riješiti.²⁴ Gradski upravitelj osobno je jamčio da osuđenik koji pristupi sudu zbog obrane u drugom postupku neće biti uhićen radi izvršenja prve presude odnosno da neće biti kažnjen. Izvan slučajeva u kojima se jamčio slobodan pristup osuđenika, osobi koju je splitska komuna protjerala ili osudila u odsutnosti bilo je zabranjeno vratiti se u grad pod prijetnjom novčane kazne, a prognanike koji su osuđeni na veću vrijednost bilo je dopušteno nekažnjivo udariti i povrijediti, ali ne i ubiti.²⁵

c) Pravo na podnošenje pravnih lijekova

Mogućnost ulaganja pravnih lijekova jedan je od čimbenika koji značajno uvjetuju procesni položaj okrivljenika u postupku, u suvremenom kaznenom postupku to je jedno od temeljnih procesnih prava okrivljenika, podignuto na ustavnu razinu.²⁶ Ustanova pravnog lijeka (priziv, tj. *appellatio*) kao tekovina rimskog carskog doba, međutim, nije se u kontinuitetu održala kroz povijest kaznenog postupanja,²⁷ a razlike u shvaćanju i reguliranju tog procesnog instituta uočavamo i u dalmatinskim statutima, što se odražavalo i na procesni položaj okrivljenika. I dok su pravo na žalbu u građanskim postupcima predviđali svi statuti, u kaznenim postupcima pronalazimo različita rješenja, od potpune zabrane do jednakih mogućnosti ulaganja žalbe na presudu u kaznenim kao u građanskim postupcima. U Splitu pravo na žalbu nije bilo priznato, ali je bila predviđena posljedica za slučaj da načelnik i službenici komune povri-

²³ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. LXIV.

²⁴ Lonza, N.: Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, HLJKPP, vol. 2., br. 2/1995., str. 424.

²⁵ Splitski statut, glava LXII., knjiga četvrta. Prognanima je bilo dopušteno slobodno doći u grad na dan svetkovine sv. Dujma kao i tri dana prije i tri dana poslije svetkovine. Od te su povlastice, međutim, izuzeti počinitelji krvnih delikata, krađe, pljačke, preljuba i prijekare. Splitski statut, glava I., knjiga prva.

²⁶ Bubalović, T.: Postupanje višega suda o žalbi protiv prvostupanjske kaznene presude, Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka (1991.), v. 31, br. 2, 935-967 (2010.), str. 935.

²⁷ Vidi opširnije Bubalović, T.: Pravni lijekovi u kaznenom postupkovnom pravu, Rijeka, 2011., str. 49.

jede odredbe Statuta odnosno donesu strožu ili blažu kaznu od one predviđene Statutom.²⁸

Pravo na ulaganje žalbe, ondje gdje je bilo regulirano, bilo je ograničeno – vrijednošću spora, tj. visinom zapriječene kazne,²⁹ *ili pak* obvezom stranke čiji priziv ne bi bio uvažen da plati novčanu kaznu te troškove postupka.³⁰ Novčanom kaznom kažnjavali su se i oni koji bi tijekom postupka upućivali prigovore na druge odluke, a ne presude, a ne bi mogli te svoje prigovore i dokazati.³¹ Prijetnja sankcioniranje neuspješnog priziva zasigurno je bila demotivirajući element za siromašnog okrivljenika.

2.2. Presumpcija okrivljenikove nedužnosti – na kome leži teret dokazivanja u kaznenom postupku dalmatinskih statuta

Jedno od temeljnih pitanja koje određuje procesni položaj okrivljenika u kaznenom postupku jest pitanje tereta dokaza kao dio sadržaja presumpcije njegove nevinosti. Pravilo da teret dokaza leži na tužitelju poznato je u rimskom pravu, ali i u još ranijim racionalnim akuzatornim kaznenim procesnim pravima. Srednjovjekovni inkvizitorni kazneni postupak u Europi, pak, polazeći od pretpostavke krivnje, prebacuje na okrivljenika dužnost da dokazuje svoju nevinost pred sudom.³²

S obzirom na specifičnost položaja okrivljenika u kaznenim postupcima dalmatinskog srednjovjekovnog prava, nameće se pitanje usvajaju li statuti i u kojem sadržaju načelo presumpcije nevinosti okrivljenika. Načelno, možemo konstatirati da odgovor na to pitanje ovisi o načinu pokretanja postupka, što je dalje u direktnoj vezi s time na kome leži teret dokazivanja u postupku. Okolnost što su statuti nastali u prijelaznom razdoblju s akuzatornog na inkvizitorni kazneni postupak odrazila se i na načine pokretanja kaznenog postupka. Kazneni postupak mogao se pokrenuti temeljem privatne tužbe oštećenika, odlukom suda temeljem prijave koju je mogao podnijeti oštećeni, ali i druge

²⁸ U tim slučajevima kazna se morala svesti na onu koja je predviđena statutarnim odredbama, a načelnik koji je donio takvu presudu bio je dužan nadoknaditi štetu komuni ili osuđeniku iz vlastite imovine.

²⁹ Na kaznene presude manje vrijednosti (ispod deset perpera) nije bilo dopušteno ulaganje žalbe - Korčulanski statut, gl. CI., ref.

³⁰ Brački statut, četvrta knjiga, gl. I.

³¹ Brački statut, gl. LXIV., prva knjiga reformacija.

³² Tek ponovnim uvođenjem akuzatornih elemenata u kazneni postupak u XVIII. stoljeću načelo presumpcije nevinosti afirmira se kao temelj procesnog položaja okrivljenika kao subjekta kaznenog postupka. Opširnije Bayer, V.: Pretpostavka okrivljenikove nevinosti u jugoslavenskom krivičnom postupku, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1960., god. X. broj 3-4., str. 189.-190.

osobe, te odlukom suda po službenoj dužnosti čim na bilo koji način sazna za izvršenje određenog delikta. Iznimka je Korčula na kojoj se postupak mogao pokrenuti i na inicijativu komunalnog odvjetnika. Međutim, budući da se u mnogim statutarnim odredbama tužba poistovjećivala s prijavom, u praksi je način postupanja uglavnom arbitrarno određivao sudac. Ipak, kao osnova razgraničenja može se načelno uzeti težina delikta odnosno pitanje je li cilj postupanja bio zaštita pojedinačnih, privatnih interesa građana ili i interesa komune. U slučajevima najtežih kaznenih djela koja su predstavljala povredu vitalnih interesa komune sud je mogao postupati po službenoj dužnosti, neovisno o prijavi ili tužbi. Kumulacija procesne funkcije progona i funkcije suđenja u takvim inkvizitornim postupcima onemogućavala je realizaciju pretpostavke nevinosti jer je logično prebacivala teret dokaza na okrivljenika, što potvrđuju i odredbe o presumpciji krivnje kod delikata za koje se postupak pokretao *ex officio*.³³

Tako je presumpcija nedužnosti okrivljenika dolazila do izražaja samo u postupcima pokrenutima tužbom u kojima je teret dokaza ležao na tužitelju. Dalmatinski statuti u tom smislu izričito određuju da je tužitelj dužan dokazati osnovanost optužbe, pa se čak predviđa i novčano kažnjavanje zbog neuspjeha.³⁴ U pojedinim statutarnim odredbama o kaznenom postupku možemo uočiti i realizaciju drugog pravila presumpcije nevinosti o raspodjeli rizika nedokazanosti činjenica kaznenog djela i krivnje koje uvjetuje donošenje oslobađajuće presude, ne samo onda kad je sud potpuno uvjeren u nevinost okrivljenika već i kada nije potpuno uvjeren u njegovu krivnju. Statuti izričito predviđaju oslobođenje od kazne kao posljedicu neuspjeha tužitelja u dokazivanju krivnje³⁵ te ne poznaju *absolutio ab instantia*, treću vrstu presude karakterističnu za srednjovjekovni inkvizitorni kazneni postupak koja se donosila kad sud nije bio potpuno uvjeren u okrivljenikovu krivnju.³⁶

Međutim, činjenica da je teret dokaza u pravilu na tužitelju, uz mnogobrojne iznimke koje su relativizirale to načelo, nije davala mogućnost pasivnog položaja okrivljeniku, naprotiv, takvo se ponašanje sankcioniralo – osuđujućom presudom zbog izostanka ako bi odbio pristupiti sudu odnosno fizičkom iznudom priznanja ako bi odbio iskazivati.

³³ Tomašević, G., op. cit. (bilj. 2) str. 122.-123.

³⁴ Korčulanski i Brački statut kao posljedicu tužiteljeva neuspjeha s optužbom predviđaju oslobođenje od optužbe i novčanu kaznu. Trogirski statut obvezuje tužitelja na davanje jamčevine prilikom podizanja tužbe, a sankcija za neuspjeh je pet malih solida (knj. II., gl. 4.).

³⁵ Korčulanski statut, gl. CII. novije redakcije; Brački statut, gl. XII, četvrta knjiga.

³⁶ Sud je mogao donijeti samo oslobađajuću ili osuđujuću presudu, ali je u određenim slučajevima, ako djelo ne bi bilo dokazano potpunim dokazom, tj. na statutom predviđen način, okrivljenika bilo moguće osuditi samo na polovinu predviđene kazne.

3. OKRIVLJENIK KAO OBJEKT KAZNENOG POSTUPKA DALMATINSKIH STATUTA

Unatoč procesnim ovlastima koja je imao zahvaljujući još uvijek izraženim akuzatornim elementima u kaznenom postupku, okrivljenikov položaj u postupku bio je daleko od povoljnog. Okrivljenik je bio objekt onih procesnih radnji kod kojih tijela kaznenog postupka vrše prisilu prema njegovoj ličnosti, a on je tu prisilu prema pravnim propisima dužan trpjeti.³⁷ Ono što je bilo zajedničko svim mjerama procesne prisile jest to da se u svim slučajevima prisila izravno ili neizravno vršila prema okrivljenikovoj ličnosti da bi se na taj način upotrijebila kao izvor saznanja činjenica u kaznenom postupku.

Njegov položaj objekta postupanja osobito se očitovao u dužnosti upuštanja u suđenje uz presumpciju krivnje u slučaju odbijanja suradnje sa sudom te u mogućnosti iznude priznanja fizičkim mučenjem. Polaganje jamstva u postupku bila je redovita obveza okrivljenika čije je neispunjenje uvjetovalo zatvaranje tijekom postupka, koje je uvijek bilo obligatorno kod težih delikata. Osim toga, mogućnost korištenja pravima koja je okrivljenik imao u postupku najčešće je ovisila o njegovu društvenom položaju, a položaj stranca kao okrivljenika bio je izrazito nepovoljan.³⁸

Procesni položaj okrivljenika kao objekta postupanja najviše se očitovao u kaznenim postupcima koje bi načelnik, knez ili upravitelj pokretao po službenoj dužnosti kumulirajući procesne funkcije progona i suđenja, što je neizbježno smanjivalo objektivnost, a povećavalo arbitrarnost postupanja. Nepostojanje tužitelja kao stranke u inkvizitornom postupku isključivalo je mogućnost postavljanja okrivljenika u položaj stranke s pravima obrane kojima bi se suprotstavio izraženoj postupovnoj represiji i samovolji. Vođenje postupka po službenoj dužnosti prema dalmatinskim statutima bilo je uglavnom povezano uz delikte koji su predstavljali znatniju društvenu opasnost za stanovnike komune i za održanje same komunalne vlasti.³⁹ Postupanje po službenoj dužnosti

³⁷ Bayer, V.: Okrivljenik kao procesni subjekt i kao objekt prisilnih procesnih mjera, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. VII., br. 2., 1957., str. 165.

³⁸ Tužba odnosno prijava protiv stranca mogla se podnijeti i izvan propisanog roka, a ako bi stranac nanio povredu splitskom građaninu, ovaj je imao pravo na samopomoć, odnosno mogao je uzvratiti istom mjerom. Cvitanić, A., op. cit. (bilj. 4), knjiga četvrta, gl. II., str. 601., gl. XXXII., str. 631.

³⁹ V. Cvitanić, A., op. cit. (bilj. 4), str. 278. Načelnik odnosno gradski upravitelj u Splitu imao je ovlast postupati po slobodnoj ocjeni u slučaju počinjenja najtežih zločina (izdaje grada, ubojstva, krađe te podmetanja vatre u kuće ili u usjeve). Načelnik je na vlastitu inicijativu mogao postupati i u drugim slučajevima kada je kojom posebnom statutarnom odredbom na to bio ovlašten i kada je imao slobodu istraživanja, ali u osuđivanju nije smio prijeći visinu kazni koje su sadržane u statutu. Tako je načelnik sam po slobodnoj ocjeni istraživao i odlučivao u slučaju samoozljeđivanja, ali u granicama kazne propisane statutom, knjiga četvrta, gl. XL.; upravitelj

u Korčuli bilo je poznato već sredinom XIII. stoljeća, o čemu svjedoče statutarne odredbe o dokazivanju pojedinih delikata (primjerice ubojstva) na temelju glasina, tj. notornosti djela, bez prethodno podnesene tužbe ili prijave.⁴⁰ Splitski pravni sustav vjerojatno je i prije 1312. odobravao načelniku značajne ovlasti vođenja postupka *per inquisitionem*, koje su kasnije bile ograničene raznim izmjenama, a najznačajnijom, 1358., dana je ovlast sucima da sudjeluju u donošenju kaznenih presuda.⁴¹ Osumnjičeni nepovoljan položaj u inkvizitornim postupcima proizlazio je, kao prvo, u činjenici da je sud mogao u svako doba pokrenuti protiv njega istragu o počinjenom deliktu neovisno o prijavi, tj. bez obzira na koji način sazna za djelo i neovisno o tome kakvi su indiciji postojali protiv osumnjičenika. Osim što je to dovodilo do spomenute kumulacije funkcija koja je onemogućavala stranačko postupanje, načelnik (knez, upravitelj) u postupanju nije bio vezan statutarним odredbama, što je omogućavalo neograničenu samovolju, kako u primjeni mjera procesne prisile tako i u kažnjavanju.

3.1. Mjere osiguranja nazočnosti okrivljenika u kaznenim postupcima dalmatinskih statuta

Procesnim pravima koja optuženik ima na raspolaganju tijekom postupka suprotstavljaju se mjere postupovne represije koja je posebno karakterizirala srednjovjekovni inkvizitorni kazneni postupak. Ipak, razdoblje prelaska s akuzatornog na inkvizitorni postupak, kao i raznovrsnost pravnih utjecaja kojima su statuti bili izloženi, očitovale se i u činjenici ograničene mjere izražene represije prema okrivljeniku u usporedbi s kaznenim postupcima kontinenta.

Sustav mjera procesne prisile u kaznenom postupku dalmatinskih statuta temelji se na glavnoj procesnoj dužnosti okrivljenika da aktivno surađuje sa

je mogao postupati po slobodnoj ocjeni i u slučajevima urota i udruživanja za činjene zločina, gl. XXV. Na Braču je pak ta ovlast shvaćena znatno šire pa se odnosila na sva zabranjena ponašanja. Naime, sud je u svakom slučaju bio ovlašten postupati i kad oštećeni tužbu više nije mogao podnijeti zbog protoka roka. Usp. Tomašević, G., op. cit. (bilj. 2), str. 122. Prema Statutu grada Trogira knez je bio dužan kod najtežih kaznenih djela (izdaja grada, silovanje, ubojstvo, podmetanje požara), nezavisno od postojanja prijave pokrenuti i voditi kazneni postupak. Tomašević, G., Krivični postupak prema Statutu grada Trogira, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXVI., 1989., str. 176.

Na Hvaru je komunalna služba mogla postupati po službenoj dužnosti samo u roku određenom za podnošenje tužbe. Cvitanić, A., Hvarski statut, Književni krug, 1991., str. 185.

⁴⁰ Margetić, L.: O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 5, broj 1/1998., str. 409.

⁴¹ Ibidem, str. 412.

sudom, što je značilo da će tijela kaznenog postupka poduzeti sve potrebne mjere da osiguraju ne samo njegovu nazočnost već i njegov iskaz. U tom smislu možemo razlikovati mjere procesne prisile kojima se osiguravala nazočnost okrivljenika kako bi okrivljenik mogao poslužiti kao dokazno sredstvo u postupku te mjere prisile koje su se primjenjivale prema okrivljeniku izravno s ciljem iznuđivanja priznanja. Njihovu primjenu donekle je pratila razmjernost; pozivanje je kao najblaža mjera bilo prvo sredstvo osiguranja nazočnosti, davanje prikladnog jamstva postavljalo se kao redovita obveza okrivljenika, dok se zatvaranje tijekom postupka, osim za najteže delikte, uglavnom primjenjivalo supsidijarno. Tortura je kao mjera fizičke prisile najvišeg inteziteta radi iznude priznanja u pravilu bila krajnje sredstvo. Ovaj slijed u primjeni mjera, ipak, nije bio toliko odraz brige za zaštitom ličnosti okrivljenika od prekomjerne represije tijekom kaznenog postupka koliko rezultat nastojanja da se osigura izvršenje eventualno izrečene sankcije koja je uglavnom bila imovinskog karaktera. S obzirom na to da je dosuđeni iznos u cijelosti ili u dijelu pripadao komuni, komunalna je vlast imala snažan interes osigurati učinkovito izvršenje sankcije, a davanje jamstva svakako je bilo korisnije od lišavanja slobode siromašnog okrivljenika. Jamstvo ipak nije moglo zamijeniti zatvaranje kojemu je svrha bila sprječavanje ometanja kaznenog postupka.

3.1.1. Poziv

Najblaža mjera osiguranja nazočnosti okrivljenika u suvremenim kaznenim postupcima jest poziv okrivljeniku, koji sam ne sadržava prisilu, već upozorenje o prisilnom dovođenju pred sud ako se okrivljenik pozivu ne odazove. I dalmatinski statuti kao prvu procesnu mjeru predviđaju pozivanje okrivljenika da pristupi sudu kako bi se branio od optužbi, iako glavna svrha poziva nije bila omogućavanje obrane, već osiguranje dokaza potrebnih za okrivljenikovu osudu, prije svega priznanja. Prisilni element u pozivu sastojao se od upozorenja okrivljeniku da će u slučaju nedolaska biti proglašen krivim, štoviše, kazna mu se mogla zbog izostanka i pooštriti.

Prvi poziv osumnjičeniku da pristupi pred sud upućivao se nakon podnošenja privatne tužbe ili prijave odnosno nakon pokretanja istrage po službenoj dužnosti. Poziv okrivljeniku vršio se osobno, a upućivao ga je službenik komune. Splitski statut razlikuje dvije situacije ovisno o tome je li bila moguća osobna dostava poziva. Ako je poziv uredno dostavljen, okrivljenik je morao sljedećeg dana pristupiti pred sud, a ako ne bi došao, ostavljao mu se dodatni rok od tri dana javnim oglašavanjem poziva na komunalnom trgu. Ako se poziv ne bi mogao uručiti osobno zbog odsutnosti iz grada, sud je odobravao dodatni rok za pristupanje pod uvjetom da svjedoci koji su okrivljenikov izostanak oprav-

dali to pred sudom i dokažu.⁴² Posljedica nedolaska okrivljenika u naknadno ostavljenom roku u oba slučaja bila je presumpcija priznanja zločina, osim ako zbog bolesti ili drugog opravdanog razloga nije mogao ni tada pristupiti sudu. Osim prvog poziva da pristupi pred sud i opravda se od optužbi, Splitski je statut predviđao obvezu pozivanja okrivljenika i u daljnjem tijeku postupka odnosno da prisustvuje dokaznoj radnji ispitivanja svjedoka.⁴³

I Korčulanski statut poznaje osobnu dostavu i pozivanje putem javnog oglašavanja, rok za pristupanje sudu je osam dana, a knez i većina sudaca mogli su iz opravdanih razloga taj rok produljiti.⁴⁴ Trogirski statut pravi razliku između načina uručivanja poziva skitnici, strancu ili Slavenu, u kojem je slučaju knez mogao postupati po slobodnoj volji, od uručivanja poziva građaninu ili stanovniku Trogira koji ima stalno prebivalište. Potonjima se poziv uručivao osobno, i to dva puta u različitim danima, a ako se pozvani ne bi odazvao u roku, javnim proglasom bio bi proglašen optuženim te mu se ostavljao rok od tri dana da se opravda od optužbi.⁴⁵ Pristupanje sudu i upoznavanje s optužbom bio je, dakle, trenutak započinjanja postupka odnosno trenutak u kojem je osumnjičenik postajao optuženik s procesnim pravima zajamčenima statutom.

3.1.2. Presuda zbog izostanka

Premda presuda zbog izostanka nije mjera procesne prisile, već vrsta odluke, upozorenje da će se donijeti osuđujuća presuda kao izravna posljedica neodazivanja pozivu u kaznenim postupcima dalmatinskog statutarnog prava, kao oblik psihološkog pritiska na okrivljenika, utjecala je na osiguranje njegove nazočnosti u postupku.

Suđenje u odsutnosti okrivljenika u suvremenim kaznenim postupcima dopušteno je iznimno, u zakonom propisanim slučajevima, ali ni tada iz činjenice neodazivanja pozivu sud ne smije izvlačiti zaključke vezane uz okrivljenikovu krivnju. Sud je tijekom suđenja u odsutnosti dužan provesti cjelovit dokazni postupak poštujući pritom čitav niz procesnih jamstava u korist optuženika. Suprotno suvremenom stajalištu, srednjovjekovni pravni poredak predviđao

⁴² Osumnjičenik koji se udaljio iz Splita nakon poziva dobivao je rok od samo tri dana jer se presumiralo da se udaljio zbog straha što je počinio zločin. Splitski statut, knjiga četvrta, gl. IV.

⁴³ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. IV.

⁴⁴ Korčulanski statut, gl. XXII. i XXIII. starije redakcije te XXIII., XXIV. i CXX. novije redakcije. Ako bi osumnjičenik primio poziv da pristupi sudu dva dana prije nego što je trebao otputovati s Korčule, nije mogao opravdati svoj izostanak činjenicom putovanja, već je bio dužan pristupiti i odgovoriti na optužbe, a u protivnom se postupalo protiv njega kao da se oglušio na poziv. Korčulanski statut, gl. CLXIV., ref.

⁴⁵ Trogirski statut, knj. II., gl. 5.

je mogućnost donošenja presude zbog izostanka smatrajući da je optuženik izostankom sa suđenja pokazao nemoć da se obrani pravnim argumentima, iz čega se izvodio zaključak o njegovoj odgovornosti.⁴⁶

Svi analizirani statuti poznaju neoborivu procesnu presumpciju da nedolazak uredno pozvanog okrivljenika pred sud bez opravdanog razloga i nakon proteka roka koji mu je, eventualno, odredio sud znači priznanje krivnje, što kao potpun dokaz dalje omogućuje donošenje osuđujuće presude.⁴⁷ Takva procesna situacija okrivljeniku, očito, nije ostavljala previše izbora u odluci hoće li pristupiti sudu.⁴⁸ Osim što je izostanak okrivljenika pretpostavljao priznanje zločina, zbog odbijanja suradnje sa sudom kazna mu se mogla i pooštriti, dakle izostanak je uz presumpciju krivnje bio i otegotna okolnost prilikom izricanja kazne. Na Braču je okrivljenik optužen za krađu u slučaju neodazivanja pozivu bio osuđen na trostruki iznos, a nakon osude zbog ogluhe tužitelj je mogao uhititi i zatvoriti osuđenika i bez dozvole Kurije, sve dok u potpunosti ne namiri optuženika i Kuriju.⁴⁹ Jednaku odredbu sadržava i Hvarski statut koji u slučaju nedolaska pozvanog vjeruje izjavi koju pod zakletvom daju vlasnik, pastir ili gastald.⁵⁰

Zaključno možemo konstatirati da je neodazivanje okrivljenika kao izraz odbijanja suradnje sa sudom povlačilo višestruke negativne posljedice u svim fazama kaznenog postupka, ali i po završetku postupka: u fazi odlučivanja o krivnji pretpostavljalo je priznanje krivnje, prilikom odlučivanja o sankciji predstavljalo je otegotnu okolnost, a u fazi izvršenja kazne omogućavalo je privatno zatvaranje do isplate dosuđenog iznosa.

3.1.3. Jamstvo

Davanje prikladnog jamstva već na početku kaznenog postupka bila je redovita obveza okrivljenika čije je neispunjenje imalo kao posljedicu određivanja istražnog zatvora. Jamstvom se kao mjerom procesne prisile osiguravala

⁴⁶ Lonza, N., op. cit. (bilj. 24), str. 420.

⁴⁷ Splitski statut u gl. IV., Korčulanski statut u gl. XXII. i XXIII. starije te u gl. XXIII., XXIV. i CXX. novije redakcije, Trogirska statut, knj. II., gl. 5, Hvarski statut, gl. XLI.

⁴⁸ Analizirajući kazneni proces Dubrovačke Republike, Lonza ističe da je okrivljenik bio suočen s izborom hoće li pobjeći iz grada i time samog sebe osuditi na svojevrsno progonstvo ili će se podvrgnuti sudskom postupku i riskirati visoku kaznu. U svakom pojedinom slučaju on je vagao obje mogućnosti i opredjeljivao se za onu koja mu se osobno činila prihvatljivijom. Kod najtežih zločina, kao što je ubojstvo, kod kojih je prijetila smrtna kazna, nije ni bilo mjesta promišljanju, već bi se počinitelj redovito odmah dao u bijeg na teritorij izvan dubrovačke jurisdikcije. Lonza, N., op. cit. (bilj. 24), str. 421.

⁴⁹ Brački statut, knjiga treća, glava XLII.

⁵⁰ Hvarski statut, knjiga treća, glava XLI.

nazočnost okrivljenika u kaznenom postupku dalmatinskih srednjovjekovnih komuna, ali se, što je bilo važno za financijske interese komune, koristilo kao sredstvo osiguranja izvršenja kazne.

U Splitu je jamstvo imalo trostruku svrhu: osiguranje nazočnosti okrivljenika (...*da će se osobno odazvati...*), njegove suradnje sa sudom (*da će se pokoravati i podređivati naređenjima gospodina načelnika...*) te osiguranje izvršenja novčane kazne.⁵¹ Davanje pogodnih jamaca da će platiti iznos na koji bude osuđen omogućavalo je okrivljeniku obranu sa slobode, ali samo u postupcima za djela za koja je bila propisana imovinska kazna. U postupcima povodom najtežih zločina s propisanom tjelesnom kaznom jamstvo okrivljenika nije oslobađalo od istražnog zatvora.⁵² Ako bi jamac nakon osude priveo osuđenika vlasti načelnika i splitske komune, bio bi oslobođen od plaćanja jamstva odnosno kazne iz osude. Inače se kazna mogla naplatiti bilo od osuđenika bilo od jamca.⁵³ Brački statut i Hvarski statut dopuštali su zamjenu istražnog zatvora jamstvom za sva kaznena djela osim za ubojstvo. To pravo imali su samo stanovnici otoka kojima je bilo zabranjeno jamčiti za strance.⁵⁴ I u Trogiru je davanje prikladnog jamstva bila obveza svakog okrivljenika koji bi pristupio sudu čije je neispunjenje imalo kao posljedicu oduzimanje slobode.⁵⁵

3.1.4. Istražni zatvor

Zatvor kao prisilna mjera osiguranja minimuma optuženikove procesne kooperativnosti, od osiguranja nazočnosti do izvršenja sankcije, u povijesti kaznenog postupovnog prava pojavljuje se još u antici i srednjem vijeku.⁵⁶ Međutim, stav prema preventivnom zatvoru kroz povijest se značajno mijenjao. Optužni postupak koji stavlja stranke u što je moguće više ravnopravan položaj izbjegavao je preventivno zatvaranje, dok je za inkvizitorni postupak bilo karakteristično pritvaranje okrivljenog već na samom početku postupka. U inkvizitornom postupku tražilo se prije svega priznanje, a smatralo se da će se ono najbolje postići ako je okrivljenik u zatvoru *pod rukom suca*.⁵⁷ Statutarne odredbe o određivanju istražnog zatvora u kaznenim postupcima dalmatin-

⁵¹ Splitski statut, knjiga četvrta, glava IV.

⁵² Splitski statut, knjiga četvrta, glava V.

⁵³ Splitski statut, knjiga četvrta, glava LXVII.

⁵⁴ Brački statut, treća knjiga, gl. XXVI., druga knjiga reformacija, gl. XIV., Hvarski statut, gl. XXX.

⁵⁵ Trogirski statut, knjiga druga, gl. IV.

⁵⁶ Lonza, N., op. cit. (bilj. 24), str. 416.

⁵⁷ Vasiljević, T.: Sistetm krivičnog procesnog prava SFRJ, treće, izm. i dop. izdanje, Savremena administracija, 1981., str. 381.

skih komuna su restriktivne, pa možemo govoriti gotovo o pravu okrivljenika na zamjenu istražnog zatvora jamstvom, osim u iznimnim slučajevima.

a) Osnove za određivanje istražnog zatvora

Razlozi za zatvaranje okrivljenika tijekom kaznenog postupka prema dalmatinskim statutima uglavnom su bili osiguranje izvršenja kazne na koju bi mogao biti osuđen okrivljenik, težina kažnjivog djela, koluzijska opasnost.

Splitski statut predviđa obligatorni istražni zatvor ako je počinjen zločin za koji je propisana osobna kazna (smrtna ili mutilacije)⁵⁸ dok se stvar ne raščisti odnosno dok se ne osiguraju svjedoci protiv njega. Očito da zatvaranje nije imalo cilj zadržati okrivljenika tijekom postupka samo zbog težine počinjenog djela, već i zbog opasnosti od ometanja postupka. Za djela za koja je propisana imovinska kazna istražni se zatvor mogao zamijeniti jamstvom da će okrivljenik platiti kaznu na koju bude osuđen. Brački statut i Hvarski statut kao razloge za određivanje istražnog zatvora poznaju težinu kaznenog djela te nepolaganje traženog jamstva. Istražni zatvor bio je obligatoran samo za ubojstvo, a u slučajevima ozljeđivanja njegova je primjena bila fakultativna, knez i suci po svojoj su slobodnoj ocjeni odlučivali o zatvaranju okrivljenika.⁵⁹ Za ostala kažnjiva djela istražni zatvor se određivao kao zamjena za nepoloženo jamstvo. Trogirski statut naređuje primjenu istražnog zatvora zbog težine počinjenog djela u slučajevima tjelesnog ranjavanja uz prolijevanje krvi (osim iz nosa i usta), a o opasnosti ozljeda ovisila je mogućnost produljenja zatvora. Međutim, istražni zatvor kao sredstvo osiguranja izvršenja novčane kazne bilo je moguće odrediti i u svakom drugom slučaju kada okrivljenik koji bi pristupio knezu ne bi dao prikladnu jamčevinu. Iz fragmentiranih dokumenata trogirskih arhivskih spisa proizlazi da je krađa bila najčešće povod zatvaranju okrivljenika tijekom postupka⁶⁰, što upućuje još jednom na izraženu društvenu opasnost tog delikta u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama.

Uhićenje odnosno lišavanje slobode osumnjičenika bilo je nužna pretpostavka podvrgavanja torturi kao pomoćnom dokaznom sredstvu u srednjovjekovnim dalmatinskim kaznenim postupcima, pa je zatvaranje tijekom po-

⁵⁸ Kod većine delikata Statut je propisivao novčanu kaznu, a supsidijarno, ako se novčana kazna ne bi isplatila, tjelesnu kaznu. Tjelesna kazna, smrt ili odsijecanje uda bila je propisana za manji broj najtežih kaznenih djela. To su bili ubojstvo, podmetanje vatre, izdaja, drumsko razbojništvo, krivotvorenje, tj. kovanje lažnog novca, te krađa u slučajevima recidivizma. Riječ je ujedno o slučajevima u kojima je načelnik odnosno gradski upravitelj imao ovlast postupati po službenoj dužnosti.

⁵⁹ Brački statut, knjiga treća, gl. XXVIII.

⁶⁰ Radić, Ž.: Zatvor u srednjovjekovnom trogirskom pravu, HLJKPP, vol. 12., br. 1/2005., str. 97.

stupka osim u spomenutim slučajevima nesumnjivo bilo dopušteno i u slučajevima u kojima je bilo moguće okrivljenika podvrgnuti torturi.⁶¹ Na Korčuli je trodnevno zatvarenje predstavljalo mjeru fizičke i psihičke prisile prema okrivljeniku kojom se kao blažom mjerom nastojalo iznuditi priznanje okrivljenika prije podvrgavanja mučenju.

Svi su statuti predviđali mogućnost pokretanja postupka po službenoj dužnosti, pri čemu je sud imao široke inkvizitorne ovlasti, između ostalog i pravo uhititi odnosno zatvoriti osumnjičenika nezavisno od statutarnih odredbi.⁶²

b) Trajanje istražnog zatvora

Trajanje zatvora u kaznenom postupku ovisilo je o razlozima zbog kojih je određen. Da bi se spriječilo odugovlačenje postupka, statuti su predviđali relativno kratke rokove u kojima je trebalo donijeti presudu, pa je i zatvor određen radi osiguranja nazočnosti okrivljenika u postupku bio ograničen tim rokovima. Istražni zatvor određen zbog opasnosti od ometanja kaznenog postupka u Splitu je trajao dok se ne ispitaju svjedoci, pa se okrivljenik, ako su bili osigurani dokazi, puštao na slobodu i prije okončanja postupka. Ako su svjedoci bili nedostupni, kazneni postupak, a time i istražni zatvor mogao je trajati i dulje od mjesec dana. Istražni zatvor u Trogiru, određen zbog nanošenja tjelesnih ozljeda, trajao je sve dok se knez ne bi osvjedočio da pretrpljene rane nisu opasne za oštećenikov život, ali je i tada do puštanja na slobodu dolazilo samo uz davanje prikladnog jamstva. U protivnom, ako bi rane bile ocijenjene kao smrtonosne, zatvor bi se produljivao do daljnjega, što znači do donošenja, a možda i do izvršenja eventualne osude.⁶³ Istražni zatvor određen kao zamjena za jamstvo trajao je sve dok okrivljenik ne bi dao prikladno jamstvo.⁶⁴ Kako je zatvaranje osim osiguranja nazočnosti okrivljenika tijekom postupka imalo cilj i osiguranje izvršenja kazne, takav izvršni zatvor trajao je i nakon okončanja postupka, sve do isplate dosuđenog iznosa.

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² Na Braču su suci imali ovlast da uhite, zadrže, „stave ruke“ i podvrgnu mučenju sve one koji su na zlu glasu. Brački statut, knjiga četvrta, gl. LIII.

⁶³ Radić, Ž., op.cit. (bilj. 60), str. 95.

⁶⁴ Brački statut, knjiga treća, gl. XXVI.

c) Nadležnost za odlučivanje

Odlučivanje o istražnom zatvoru kao mjeri procesne prisile u kaznenim postupcima dalmatinskih komuna bilo je u nadležnosti tijela kaznenog postupka ovlaštenih na donošenje odluka, a to su bili suci kurije i načelnik, knez ili upravitelj.

Odredbe Splitskog statuta upućuju na zajedničko postupanje načelnika i Kurije u kaznenim postupcima, pri čemu je uloga načelnika bila odlučujuća,⁶⁵ a tako je bilo i s odlučivanjem o istražnom zatvoru. Tako su načelnik i suci zajedno odlučivali o postojanju uvjeta za određivanje obligatornog istražnog zatvora (ako je riječ o kaznenom djelu za koje je propisana osobna kazna), zatim o uvjetima izvršenja, odnosno o mjestu gdje će se čuvati osumnjičenik, te o prestanku razloga zbog kojih je istražni zatvor određen (o postojanju koluzijske opasnosti).⁶⁶ U Trogiru je knez bio nadležan za odlučivanje o istražnom zatvoru, ali se nije smio sam upuštati u ocjenu stupnja težine ozljeda kao razloga za određivanje istražnog zatvora, već je o tome morao zatražiti stručno mišljenje liječnika. Ako u gradu ne bi bilo raspoloživog liječnika, o tome je odlučivala većina sudaca Kurije. Na Korčuli sudac, u pravilu ni knez, nije mogao odlučivati samostalno o istražnom zatvoru, već uz savjetovanje s drugim sucima. Iznimno je knez mogao samostalno odlučiti o zatvaranju tijekom postupka ako u gradu u to vrijeme nije bilo nijednog suca.⁶⁷

Sud je o postojanju osnova za određivanje istražnog zatvora odlučivao po službenoj dužnosti nakon podnesene prijave ili tužbe. Prijedlog za određivanje istražnog zatvora na Braču mogao je postaviti i oštećenik – u tom bi slučaju do donošenja odluke o krivnji snosio troškove istražnog zatvora.⁶⁸

I dok je u postupcima pokrenutima temeljem prijave ili tužbe zatvaranje okrivljenika bila zajednička odluka kurije i načelnika, u postupcima pokrenutima po službenoj dužnosti načelnik je bio ovlašten sam odlučivati o svim pitanjima vezanima uz istražni zatvor bez ikakvih statutarnih ograničenja.

⁶⁵ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. III.: „...splitski načelnik i službenici moraju sve kaznene postupke završiti i zaključiti presudom u roku mjesec dana...“, gl. IV.: „tuženik...mora pristupiti pred gospodina načelnika i Kuriju kako bi se pravdao i branio od optužbe...“, „...načelnik i Kurija ili službenici ovog grada moraju u toku jednog mjeseca nastaviti postupak da bi ga osudili ili oslobodili...“, glava XLIII.: upravitelj može dopustiti strancu nošenje oružja samo „uz savjet i odluku sudaca i savjetnika koji (inače) moraju sudjelovati u donošenju presuda“. Može se dakle zaključiti da je postupke vodio načelnik zajedno s Kurijom, pri čemu je uloga načelnika bila odlučujuća.

⁶⁶ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. V.

⁶⁷ Korčulanski statut, gl. CXXXVIII., str. 165.

⁶⁸ Brački statut, prva knjiga reformacija, gl. XI.

d) Izvršenje istražnog zatvora

Pri izvršavanju istražnog zatvora vodilo se računa o društvenom položaju okrivljenika i o zločinu koji je počinio. Istražni zatvor u Splitu se izvršavao u zatvoru splitske komune koji je čuvao rivarij i pritom se nije pravila razlika između osuđenih zatvorenika i osoba lišenih slobode tijekom postupka, ali je komuna u slučaju počinitelja težih delikata zbog opasnosti od bijega osiguravala dodatno čuvarsko osoblje.⁶⁹ Osim u zatvoru komune, istražni zatvor mogao se izvršavati i na drugim mjestima gdje se načelniku i njegovoj Kuriji i službenicima grada Splita učini da okrivljenika treba čuvati, na teret njega samoga, primjerice u privatnim kućama gdje bi se optuženik čuvao o vlastitom trošku.⁷⁰ Ovdje je riječ o svojevrsnom istražnom zatvoru u domu koji je po svemu sudeći bio rezerviran za plemiće, što je još jedan pokazatelj privilegiranja plemstva u kaznenom postupku.⁷¹ Troškovi izvršavanja istražnog zatvora teretili su samog okrivljenika. Na Braču je troškove izvršenja istražnog zatvora (prehrane) snosio tužitelj odnosno onaj na čiji je zahtjev okrivljenik lišen slobode, a ako bi po okončanju postupka bio proglašen krivim, okrivljenik je bio dužan podmiriti te troškove.⁷²

e) Privatno uhićenje

Premda je uhićenje i zatvaranje okrivljenika tijekom kaznenog postupka bilo prvenstveno u nadležnosti tijela kaznenog postupka, iz pojedinih statutar-nih odredbi proizlazi i mogućnost privatnog uhićenja u kaznenom postupku.⁷³ Tako je prema Splitskom statutu uhićenje bilo dopušteno službenicima Kurije, ali pod određenim uvjetima i oštećenici su mogli, čak i bez prethodnog dopuštenja te bez prisutnosti službenika Kurije, uhititi i na kraće vrijeme zatvoriti osobu koja je na njihovu štetu počinila neko kažnjivo djelo odnosno osobu dužnika.⁷⁴ *Argumentum a contrario*, privatno uhićenje uvijek je bilo moguće

⁶⁹ Splitski statut, knjiga druga, gl. XLIX.

⁷⁰ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. V.

⁷¹ Cvitanić, A., op. cit. (bilj. 24), str. 280.

⁷² Brački statut, prva knjiga reformacija, gl. XI.

⁷³ Radić ističe da je praksa predstatutarnog razdoblja u Trogiru očito poznavala ustanovu privatnog zatvora po dopuštenju sudbene Kurije navodeći kao primjer iz prakse osobu optuženu za zatočenje i nasilničko ponašanje koja se branila tvrdnjom da je oštećenika držala u vlastitom zatvoru na temelju ovlasti koje joj je dodijelila sudbena Kurija, a u povodu krađe koju je uhićenik počinio na njezinu štetu. Sud je donio oslobađajuću presudu odnosno ocijenio je postupanje optuženog, koje je uključivalo i sprječavanje silom uhićenika u bijegu, legitimnim. Mogućnost privatnog uhićenja kasnije je u statutar-nom pravu bila samo iznimno zadržana, uz predhodno sudsko dopuštenje. Radić, Ž., op. cit. (bilj. 60), str. 97., 102.

⁷⁴ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. LXXIX.

uz sudsko odobrenje, a bez odobrenja suda bilo je moguće ako bi netko noću ili izvan grada naišao na svoga dužnika ili osobu koja je počinila kazneno djelo, a da o tome nije mogao obavijestiti službenika Kurije. Prilikom uhićenja trebalo je voditi računa da se uhićenika ne povrijedi ili *ozlijedi* te ga što prije privedi Kuriji koja je odlučivala hoće li se uhićenika otpustiti ili zadržati. Nepostupanje po naređenju Kurije povlačilo je za sobom globu. Zloupotreba te ovlasti, odnosno samovoljno uhićenje i zatvaranje, sankcioniralo se visokom novčanom kaznom, ali samo kad bi takvo zatvaranje prije dovođenja Kuriji premašilo dva dana.

3.2. Okrivljenik kao objekt dokaznog postupka dalmatinskog statutarnog prava

O važnosti okrivljenika kao izvora saznanja u kaznenom postupku govori činjenica što se ni danas kazneno procesno pravo ne odriče korištenja okrivljenikom u dokazne svrhe. Okrivljenik je, uza sva zajamčena prava obrane, *pasivno* dokazno sredstvo jer se protiv svoje volje mora podvrgnuti određenim procesnim radnjama kao što su tjelesni pregled, pretraga i sl. Nasuprot izraženoj potrebi da se okrivljenik iskoristi kao dokazno sredstvo u postupku, stoji pravo okrivljenika da odbije dati svoj iskaz i odgovarati na pitanja. Kazneno procesno pravo srednjeg vijeka, međutim, nije odustajalo od iskaza okrivljenika koji se nastojao dobiti bilo na neizravan način, zakletvom, ili pak izravnom prisilom u obliku fizičkog mučenja. Mogućnost iznuđivanja priznanja činila je okrivljenika predmetom kaznenog postupka dalmatinskih statuta.

U nastavku izložit ćemo osnovna obilježja sustava utvrđivanja činjenica u kaznenom postupku dalmatinskih srednjovjekovnih komuna zadržavajući se na specifičnostima dokaznog postupka koje su okrivljeniku otežavale ili čak onemogućavale obranu u kaznenom postupku.

3.2.1. Utvrđivanje činjenica u kaznenom postupku dalmatinskih srednjovjekovnih komuna

Od činjenica koje su se utvrđivale u kaznenom postupku dalmatinskih statuta osvrnut ćemo se na indicije zbog razlike pri utvrđivanju pravnorelevantnih činjenica pomoću indicija prema srednjovjekovnim statutima od značenja koje u postupku imaju danas.⁷⁵ U suvremenom kaznenom postupku, koji polazi od slobodne ocjene dokaza, moguće je donijeti osuđujuću presudu temeljem indicija, za razliku od srednjovjekovnog *statutarnog* prava koje sukladno za-

⁷⁵ Pored toga što su i sami činjenice, indiciji su ujedno i dokaz iz kojeg se pravilima logike i ljudskog iskustva dolazi do zaključka o postojanju pravnorelevantne činjenice.

konskoj ocjeni dokaza dopušta osudu samo temeljem izvornih dokaza, iskaza svjedoka očevidaca ili priznanja okrivljenika, zbog čega je i nastala potreba za primjenom torture. Premda temeljem indicija u pravilu nije bilo moguće donijeti odluku o krivnji, dokazna vrijednost indicija nije bila potpuno isključena ni u dalmatinskom statutarnom pravu. Splitski je statut propisivao vođenje skraćenog postupka za pojedina kažnjiva djela⁷⁶ tijekom kojeg je načelnik mogao bez posebnih sudskih formalnosti i svečanih pravnih formi istraživati, nasamo primati svjedoke i ispitivati ih te prekršitelje kažnjavati i osuđivati na osnovi potpunog dokaza ili poludokaza te putem indicija, pretpostavki i po čuvenju.⁷⁷ Indiciji su bili važni pri odlučivanju o primjeni mjera procesne prisile, pa se prema okrivljeniku mogla primijeniti tortura samo ako je bio opterećen indicijima.

Statuti pod utjecajem kanonskog prava prihvaćaju pojam *notornog delikta*, odnosno predviđaju mogućnost kažnjavanja bez prethodno provedenog kaznenog postupka kada je nečije kažnjivo djelo općepoznato.⁷⁸ Na Korčuli je tako bilo moguće pokrenuti istragu i osuditi zbog teških kaznenih djela ubojstva i zavjere već na temelju javnog glasa odnosno notornosti tih djela.⁷⁹ Notorni delikt poznaje i Splitski statut koji općepoznatog kradljivca i krivokletnika isključuje od obavljanja bilo kakve službe u Kuriji, a još očitiji zločinac javnim se objavljivanjem na trgu protjeruje iz Splita i njegovo se ime zapisuje u kapitular.⁸⁰

3.2.2. *Subjekti i način utvrđivanja činjenica u kaznenom postupku*

U kaznenim postupcima dalmatinskih srednjovjekovnih komuna pravnorelevantne činjenice utvrđivao je sud, komunalni službenici koji su u postupku sudjelovali kao istražna tijela, *stranke* i vještaci. Sudska nadležnost u kaznenim postupcima pripadala je kuriji kao najvišem sudskom i upravnom organu dalmatinske komune. Glavna zadaća suda tijekom postupka je utvrđivanje pravnorelevantnih činjenica radi donošenja odluke o krivnji. Suci kurije i načelnik ili knez tijekom kaznenog postupka primjenom pravila o zakonskoj ocjeni dokaza utvrđivali su kvalitetu i kvantitetu dokaza potrebnih za osudu okrivljenika te donosili oslobađajuću ili osuđujuću presudu. Osim radi odluke o krivnji, sud utvrđuje činjenice u postupku i prilikom odlučivanja o pojedinim procesnim pitanjima u tijeku kaznenog postupka kao što je primjena mjera procesne prisile. Tako su kurija i načelnik ili knez odlučivali jesu li okrivljenikovi razlozi za neodazivnje pozivu za pristupanje sudu ili za odgo-

⁷⁶ Npr. za neovlaštenu trgovinu žitaricama i solju.

⁷⁷ Splitski statut, gl. XLVI., knjiga peta, gl. XXXV.

⁷⁸ Bayer, V.: Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj, Zagreb, 1943., str. 48.

⁷⁹ Korčulanski statut, gl. I., II. i XXXIV. starije i I., II. i XXXVII. novije redakcije.

⁸⁰ Splitski statut, knjiga IV., gl. LV.

du bili opravdani,⁸¹ zatim o novčanom kažnjavanju okrivljenika koji se bez opravdanog razloga ne odazove pozivu,⁸² o određivanju i ukidanju istražnog zatvora⁸³, dodjeljivanju odvjetnika okrivljeniku koji je “nerazuman ili lud”⁸⁴ te o postojanju indicija potrebnih za primjenu torture.

Osim sa sucima kurije, knez odnosno načelnik bio je ovlašten sam po službenoj dužnosti pokrenuti postupak, pri čemu je utvrđivao činjenice vezane uz krivnju okrivljenika, ali i uz primjenu mjera procesne prisile.

U kaznenom postupku dalmatinskih statuta činjenice su utvrđivala i tijela koja su na istraživanje i prijavljivanje kažnjivih radnji bila obvezana funkcijom koju u komuni obnašaju, a kada se za utvrđivanje pojedinih činjenica zahtijevalo stručno znanje, u postupku su sudjelovali i vještaci.⁸⁵ Pravnorelevantne činjenice utvrđivao je i tužitelj odnosno prijavitelj koji je trebao brižljivo ispitati i iznijeti imena svjedoka pomoću kojih namjerava dokazati svoju tužbu.⁸⁶

Pravnorelevantne činjenice u kaznenim postupcima dalmatinskih srednjovjekovnih komuna utvrđivale su se uglavnom uporabom dokaza, i to, sukladno prihvaćenoj formalnoj dokaznoj teoriji, uporabom izvornih dokaza. Ipak, može se izdvojiti nekoliko situacija u kojima su tijela u postupku pravnorelevantne činjenice opažala vlastitim čulima. Statuti su omogućavali tijelima koja odlučuju u postupku da bez provođenja kaznenog postupka temeljem neposrednog opažanja pravnorelevantnih činjenica odmah izreknu sankciju počinitelju. Riječ je o situacijama u kojima su suci i načelnik bili ujedno i očevidci kažnjivog djela.⁸⁷

⁸¹ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. II.; Korčulanski statut, gl. XXIII. starije, gl. III. dodatka, gl. XXIV. i LX. novije redakcije.

⁸² Splitski statut, knjiga četvrta, gl. LXXVI.

⁸³ Načelnik je zajedno s Kurijom utvrđivao postojanje pretpostavki za određivanje istražnog zatvora ako je riječ o kaznenom djelu za koje je propisana osobna kazna, gdje će se čuvati osumnjičenika te o prestanku razloga zbog kojih je istražni zatvor određen (koluzijska opasnost). Splitski statut, knjiga četvrta, gl. V.

⁸⁴ Korčulanski statut, gl. III. dodatka i LX. novije redakcije.

⁸⁵ U Trogiru je od ocjene vještaka liječnika o težini ozljeda oštećenika ovisila primjena istražnog zatvora u postupku, a u Splitu je iskusni liječnik utvrđivao trudnoću kao smetnju primjeni torture.

⁸⁶ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. I.

⁸⁷ Riječ je o kažnjivim djelima počinjenima za vrijeme rasprave pred sudom (Splitski statut, knjiga četvrta, gl. LXXI.; Trogirski statut, knj. II., gl. 8.), zatim uvredi ili nanošenju tjelesnih ozljeda počinjenih na štetu sudaca (Korčulanski statut, gl. VI. dodatka i novije redakcije; Hvarski statut gl. XX.), zatjecanju neke osobe kako se noću gradom kreće bez svjetiljke (Splitski statut, knjiga četvrta, gl. XLIX; Trogirski statut, knj. II., gl. 50.) ili nosi uza se po gradu oružje, a nije stranac (Splitski statut, gl. XLIII.; Trogirski statut, knj. II., gl. 49.), slučajevi neposlušna knezu ili načelniku koji je zatečenima u svađi naredio da prestanu sa svađom i vrijeđanjem (Splitski statut, gl. LXIX., Trogirski statut, knj. II., gl. 7.), i odbijanje polaganja zakletve (Splitski statut, gl. LXIX., Trogirski statut, knj. II., gl. 84.).

Pojedini komunalni službenici, pudari, gastaldi, sindici, bili su ovlašteni istraživati i prijavljivati počinjenje pojedinih kažnjivih radnji pri čemu su činjenice opažali neposredno, vlastitim čulima.⁸⁸ Izvidi kaznenih djela koje su poduzimali bili su od velike dokazne važnosti u postupku jer je njihova izjava dana pod zakletvom bila dostatan dokaz za osudu počinitelja.⁸⁹

3.2.3. *Specifičnosti dokaznog sustava*

Način utvrđivanja činjenica u kaznenom postupku dalmatinskih statuta temeljio se uglavnom na racionalnim dokaznim sredstvima, a formalna dokazna teorija, koja je bila jedna od glavnih značajki inkvizitornih postupaka, bila je prihvaćena i u dalmatinskim statutima. O tome svjedoče statutarne odredbe koje izričito propisuju vrijednost pojedinog dokaznog sredstva odnosno određuju što se smatra potpunim dokazom za osudu. Takve su odredbe koje određuju minimalni broj svjedoka očevidaca potrebnih za osudu za pojedino kažnjivo djelo.⁹⁰ Statuti sadržavaju i niz odredbi koje su posredno upozoravale na vezanost suda u ocjeni dokaza određenim dokaznim pravilima.⁹¹ Tako je bilo izraženo nastojanje da se priznanje okrivljenika postigne pod svaku cijenu.

⁸⁸ Zbog posebne društvene opasnosti krađe u srednjovjekovnim dalmatinskim zajednicama bili su predviđeni posebni službenici za otkrivanje i istraživanje tih delikata. Na Korčuli su to gastaldi, a na Braču pristav, dok slični službenici postoje i u Splitu. Svi oni imaju policijske ovlasti, a njihovo postojanje upućuje na nastojanje prema sustavnom progonu neovisno o reakcije oštećenih. Tomašević, G., op. cit. (bilj. 2), str. 121.

⁸⁹ Prema Splitskom statutu to su: sindici koji su "vezani zakletvom dužni točno, temeljito i oštroumno, što god mogu brižljivije istražiti" da li načelnik i upravitelj primaju mito (gl. LVI), notar koji je poslan od upravitelja da prilikom sprovođa kontrolira poštuje li se odredba o "zabrani cjelivanja mrtvaca" (gl. LXV), "prikladni muževi" imenovani od načelnika, upravitelja ili gradskih službenika da izvrše očevid nastale poljske štete (gl. LXXXIX.) i dva stražara koji čuvajući Marjan utvrde da se sijeku drva i pasu životinje suprotno statutarним odredbama (gl. XC.). Korčulanski statut spominje pudara koji prijavljuje i vrši očevid i procjenu nastalih poljskih šteta i nadzire postupa li se skladu s propisima donesenim radi zaštite zemljoradnje i vinogradarstva (npr. gl. XCII. novije redakcije o obveznom vezivanju pasa u vrijeme sazrijevanja grožđa i gl. CXVIII. novije redakcije prema kojoj pudari vrše očevid prijavljene poljske štete u roku od osam dana od prijave).

⁹⁰ To je rjeđe i obično je to kod težih kaznenih djela (npr. Korčulanski statut u gl. I. starije i novije redakcije propisuje da se kazneno djelo ubojstva utvrđuje iskazima dvaju svjedoka, priznanjem ili time da je djelo općepoznato).

⁹¹ Primjer su odredbe Splitskog statuta kojima je propisano da tužitelj ili prijavitelj mora navesti imena "svjedoka" kojima namjerava dokazati svoje tvrdnje (gl. I.), ako je zločin dokazan jednim svjedokom, okrivljenik se kažnjava polovinom kazne koja bi mu se mogla izreći da mu je djelo dokazano «na inače Statutom predviđen način» (gl. IX.). odredba gl. LXXXIX prema kojoj se za utvrđenje počinjene poljske štete iznad 10 libara "...treba tražiti pun i dostatan dokaz... odgovarajućim brojem vjerodostojnih svjedoka...".

nu – presumiranjem krivnje u slučaju neodazivanja na poziv suda, obećanjem ublažavanja kazne u slučaju priznanja i, konačno, mogućnošću podvrgavanja torturi.

Dalmatinski statuti pridaju veliku važnost svjedočkom iskazu. Dokaz svjedocima u vremenu inkvizitornog postupka, kada je dobio široku primjenu, uz sve nedostatke, značio je napredak u odnosu prema iracionalnim dokaznim sredstvima (božjim sudovima i zakletvama). Nepouzdanost svjedočkog iskaza kao posljedica pogreški u percepciji, sjećanju i reprodukciji nastojala se ukloniti prihvaćanjem kao potpunog dokaza isključivo iskaza svjedoka očevidaca te izuzimanjem od svjedočenja osoba za koje se unaprijed smatralo da bi zbog prethodne osude, određenih osobina ili odnosa s okrivljenikom bile nevjerodostojne. Potpunim dokazom u pravilu se smatralo svjedočenje barem dvojice⁹², a iznimno samo jednog⁹³ ili barem trojice⁹⁴ vjerodostojnih svjedoka očevidaca.⁹⁵ Krug osoba nesposobnih za svjedočenje prema statutarnom pra-

⁹² Kažnjiva djela za koja je izričito propisano da se dokazuju dvojicom svjedoka u Korčulanskom statutu jesu ova: ubojstvo (glava I. starije i novije redakcije), zavjera (glava II. starije i novije redakcije), udarac mačem (glava III. starije i novije redakcije), spremanje otrova od trava (glava XII. starije i XVII. novije redakcije), izrada krivotvorene isprave (glava XIV. starije i XIX. novije redakcije), lažno svjedočenje (glava XV. starije i XX. novije redakcije), nagodba oštećenika s kradljivcem (glava VI. starije redakcije), uništenje tuđeg vinograda (glava VII. dodatka i LXI. novije redakcije), nagodba oštećenog zajmoprimca zajma uz ugovorene zelenaške kamate s počiniteljem (zajmodavcem) (glava XIII. dodatka i LXVII. novije redakcije), ometanje ribarskih pošti (glava LXXXI. novije redakcije), podmetanje požara (glava LXXXIX. novije redakcije), silovanje (glave CXXXII. – CXXXIV. novije redakcije), primanje mita ili nagrade veće od dopuštene od komunalnog odvjetnika (glava CXXXIX. novije redakcije). Osim počinjenja kažnjive radnje, u Korčulanskom statutu sa dva svjedoka (ili time da je općepoznata) dokazivala se i nagodba oštećenika s počiniteljem djela koja je kao posljedicu (osim u slučajevima kad je i sama bila kazneno djelo) imala gubitak dijela uplaćene novčane kazne (gl. V., X. i XI. dodatka i LXIV. i LXV. novije redakcije) te da je kazneno djelo udaranja suca i nanošenja tjelesne ozljede kvalificirano gubitkom kojeg uda počinjeno u samoobrani (gl. VI. dodatka i VIII. novije redakcije) dokazano “na inače Statutom predviđen način” (gl. IX.).

⁹³ Kažnjiva djela koja se dokazuju samo jednim svjedokom relativno su malobrojna. Osim u Trogirskom statutu, u kojem je to pravilo (s izuzetkom nabrojanih kaznenih djela iz gl. 108.), slučajeve u kojima jedan svjedok dostaje za potpun dokaz nalazimo u Korčulanskom statutu kod kažnjivih djela tučnjave među ženama (gl. XIII. starije i XVIII. novije redakcije), trgovanja ljudima (gl. XLVII. starije i LII. novije redakcije) i bogohuljenja (gl. LI. starije i LV. novije redakcije) te u Hvarskom statutu (gl. XXIV.) kod kaznenog djela nanošenja tjelesnih ozljeda bez vidljivog ranjavanja.

⁹⁴ Korčulanski statut poznao je i slučajeve dokazivanja sa tri vjerodostojna svjedoka kojima se dokazuju kaznena djela uništenja ili oštećenja tuđeg konja, vola (gl. LXXXVI. – LXXXVIII.).

⁹⁵ Premda Splitski statut ne govori izričito o broju svjedoka potrebnih za osudu okrivljenika, s obzirom na to da su u građanskom postupku za dokazivanje u sporovima većih vrijednosti bila potrebna dva pogodna i vjerodostojna svjedoka, zaključujemo da je iskaz barem dvojice svjedoka bio potpun dokaz i u kaznenim postupcima. To potvrđuje i odredba o obvezi tužitelja

vu bio je znatno širi od onoga predviđenog kaznenoprocenim odredbama modernih zakonodavstava, što je s pozicije formalne dokazne teorije koja je zahtijevala određenu kvalitetu i kvantitetu dokaza razumljivo, pa su osobe za koje se smatralo da zbog svojih osobina ili drugih okolnosti nisu vjerodostojne unaprijed bile izuzete od svjedočenja. U sustavu slobodne ocjene dokaza sud, pak, utvrđuje vjerodostojnost svakog pojedinog svjedoka u dokaznom postupku ocjenjujući njegov iskaz pojedinačno i u svezi s ostalim dokazima na temelju svih relevantnih okolnosti i vlastitog (slobodnog) uvjerenja. Iznimke od dužnosti svjedočenja propisane modernim kaznenoprocenim zakonodavstvom nisu predviđene zbog eventualne nevjerodostojnosti svjedoka, već radi zaštite drugih interesa važnijih od kaznenog postupka (čuvanja službene, vojne tajne, odnosa povjerenja itd.). Općenito je do nesposobnosti za svjedočenje u statutarnom pravu dovela osuda za teško kazneno djelo, prepreku je predstavljalo srodstvo i bliski odnos s okrivljenikom, duševno stanje svjedoka, loš glas i razuzdan život, neprijateljstvo s okrivljenikom kao i to što su svjedoci mogli imati kakvu korist ili štetu od svjedočenja, a statuti su određivali i dobnu granicu za svjedočenje.⁹⁶ Svjedočenje se u kaznenom postupku smatralo građanskom dužnošću, pa tko se ne bi odazvao pozivu za svjedočenje, plaćao bi globu komuni,⁹⁷ a svjedoci u kaznenim predmetima za razliku od svjedoka u građanskoj parnici nisu imali pravo na naknadu troškova jer se polazilo od toga da svjedoče radi općeg dobra splitske komune.

Splitski statut i Trogirski statut poznaju i vještačenje kao dokaznu radnju u postupku, a u oba slučaja određuje se radi donošenja odluke o primjeni mjera procesne prisile prema okrivljeniku.⁹⁸

Iako se dokazni postupak temeljio na racionalnim dokaznim sredstvima, dalmatinski statuti zadržavaju i iracionalne elemente u dokazivanju, i to kroz

ili prijavitelja da navedu imena *svjedoka* kojima namjeravaju dokazati svoje tvrdnje (Splitski statut, knjiga četvrta, gl. I.) te odredba po kojoj se u slučaju dokazivanja zločina jednim svjedokom okrivljenik kažnjavao polovinom kazne koja mu se mogla izreći da je zločin bio dokazan na Statutom predviđen način (Splitski statut, knjiga četvrta., gl. IX.; knj. II., gl. 108.).

⁹⁶ Kao svjedoci nisu se mogli ispitati ni dječaci mlađi od 14 i djevojčice mlađe od 12 godina, osim u postupcima koje načelnik i kurija pokrenu na vlastitu inicijativu. U građanskom postupku donja dozna granica za svjedočenje bila je 24 godine za muškarce, dok žene uopće nisu mogle svjedočiti. Ova razlika još je jedan pokazatelj različite svrhe vođenja kaznenog i građanskog postupka.

⁹⁷ Splitski statut, knj. II., gl. X.

⁹⁸ U Splitskom statutu vještačenjem se utvrđuje pomoćna činjenica o čijem utvrđenju ovisi mogućnost primjene torture kao pomoćnog dokaznog sredstva; naime kako se trudnica nije mogla podvrći torturi, niti se nad njom mogla izvršiti smrtna kazna, ako bi se pojavila sumnja o činjenici trudnoće, tražilo se "mišljenje iskusnih liječnika te dobrih i valjanih gospođa i časnih supruga da pod zakletvom brižljivo procijene i izjave..." U Trogirskom je statutu o mišljenju liječnika o tome jesu li tjelesne ozljede koje je zadobila žrtva smrtonosne ovisilo hoće li uhićenik ostati u pritvoru ili će biti pušten uz jamstvo.

institut prisege te prisežnih pomoćnika.⁹⁹ U kaznenom postupku dalmatinskih statuta polaganje prisege obvezivalo je prije svega tužitelja i prijavitelja koji su prilikom podnošenja tužbe ili prijave prisezali da vjeruju u istinitost tužbenih navoda.¹⁰⁰ Izjava tužitelja ili prijavitelja dana pod prisegom bila je u pojedinim slučajevima potpun dokaz dovoljan za osuđujuću presudu,¹⁰¹ što je nesumnjivo otežavalo položaj okrivljenika na kojeg je u tom slučaju padao teret dokaza. Izjava vlasnika stvari i oštećenog nekim imovinskim kažnjivim djelom dana pod zakletvom dostajala je za dokazivanje vrijednosti ukradene stvari odnosno visine imovinske štete.¹⁰²

U svim spomenutim slučajevima prisega nije bila dokazno sredstvo sama po sebi, ona je bila samo jamstvo da će osoba koja je prisegu položila istinito iskazivati ono što je sama opažala. Dokaz je bio iskaz zaprisegnute osobe dan pred sudom u izvornom obliku.

Prisegu okrivljenika u kaznenom postupku izričito spominje Korčulanski statut kod postupka koji prethodi primjeni torture, kada od prijavljenog traži da prisegne je li istinito ono što se navodi u prijavi. Prisega je ovdje bila poseban oblik psihološke prinude kojim se nastojalo iznuditi okrivljenikovo priznanje.

3.2.4. Okrivljenikovo priznanje

S obzirom na prihvaćenu zakonsku ocjenu dokaza, koja je za osuđujuću presudu zahtijevala suglasan iskaz najčešće dvojice svjedoka očevidaca, a budući da se kaznena djela iznimno rijetko čine pred svjedocima, jasno je da je priznanje okrivljenika bilo krunski dokaz koji se nastojao postići pod svaku cijenu.

⁹⁹ O važnosti prisege u statutarnom pravu govore i odredbe o kažnjavanju odbijanja polaganja zakletve, polaganja lažne zakletve kao i o gubitku vjerodostojnosti onih koji lažno prisegnu. Prisegu su polagali komunalni funkcionari prilikom stupanja u službu i u tom se kontekstu i spominje na više mjesta u statutima. U parničnom postupku prisega tužitelja i tuženika obično se upotrebljavala kao dokazno sredstvo ako su nedostajala ostala dokazna sredstva za utvrđivanje pravno relevantnih činjenica, i to u postupcima manje vrijednosti, nikada ako se radilo o nekretninama. Ibidem.

¹⁰⁰ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. I.

¹⁰¹ Tako se prema Bračkom statutu i Hvarskom statutu vjerovalo zaprisegnutoj izjavi oštećenika kojemu je nanesena tjelesna povreda s vidljivom ranom i bez svjedoka, uz pokazivanje rane sudu. Brački statut, četvrta knjiga, gl. LI., str. 295.; Hvarski statut, knj. III., gl. XXVIII.

¹⁰² Ponekad se tražilo da zakletva vlasnika, oštećenika, tužitelja ili prijavitelja bude potkrijepljena i izjavom svjedoka očevica danom pod zakletvom, npr. kod poljskih šteta koje su prelazile određeni iznos. Splitski statut, knjiga četvrta, gl. XXXIV., gl. CVII. (prema Splitskom statutu preko 5 do 10 libara; gl. LXXXIX.) i kršenja sanitarnih propisa, Splitski statut, knjiga četvrta, gl. LIX.

Statuti na pojedinim mjestima izričito spominju priznanje kao dokaz,¹⁰³ ali je činjenica da je priznanje bilo potpun dokaz dovoljan za osuđujuću presudu očita i iz niza drugih odredaba, a ponajviše iz propisa o primjeni torture kao pravno reguliranog načina pritiska na okrivljenika radi iznuđivanja priznanja. Stimuliranje okrivljenika da što prije prizna počinjenje djela vidi se iz Splitskog statuta koji okrivljeniku koji prizna na prvom ispitivanju obligatorno umanjuje kaznu za četvrtinu.¹⁰⁴ Istu svrhu imala je i odredba Korčulanskog statuta po kojoj je okolnost da okrivljenik tek na torturi priznaje djelo poošt-travajuća i dovodi do podvostručenja kazne. Na Korčuli je i zakletva koju je okrivljenik bio dužan dati bila sredstvo psihološkog pritiska na okrivljenika da prizna.

Potpun dokaz dovoljan za osudu bilo je samo priznanje dano u postupku pred sudom. Izvansudsko priznanje nije odgovaralo zahtjevu izvornog dokaza jer se temeljilo na izjavama svjedoka po čuvenju, ali je zato bilo dovoljan indicij za podvrgavanje torturi okrivljenika koji u postupku nije čuo zločin.¹⁰⁵

3.2.5. *Sudska tortura*

Procesni položaj okrivljenika kao objekta kaznenog postupka dalmatinskih srednjovjekovnih komuna najviše se očitovao u pravnoj mogućnosti da ga se torturom prisili na davanje iskaza odnosno priznanja. Sudska tortura bila je krajnja mjera procesne prisile u kaznenom postupku kojom se iznuđivalo okrivljenikovo priznanje kada druge mjere slabijeg inteziteta fizičke ili psihološke prisile prema okrivljeniku nisu davale rezultata, a nije bilo drugih dokaza potrebnih za osudu. Tako se na Korčuli tortura primjenjivala tek ako su blaži oblici pritiska na volju osumnjičenika, polaganje prisege i trodnevno zatvaranje¹⁰⁶ ostali neuspješni. Mogućnost podvrgavanja mučenju okrivljenika kao pomoćno dokazno sredstvo u kaznenom postupku, uz stanovite razlike u pretpostavkama za primjenu, poznavali su svi dalmatinski statuti.¹⁰⁷

¹⁰³ Trogirski statut, knj. II., gl. IV., priznanje kao redovni način dokazivanja krivnje; Korčulanski statut, gl. I. starije i novije redakcije – kod ubojstva, gl. XLVI. starije i LII. novije redakcije – dovođenje stranaca na otok radi pljačke, gl. VII. dodatka – uništenje tuđeg vinograda.

¹⁰⁴ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. VI.

¹⁰⁵ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. CXXIV.

¹⁰⁶ Korčulanski statut, gl. CXXII., CXXXII. novije redakcije

¹⁰⁷ Okvirno se, kao razdoblje u kojem se razvijaju odredbe o torturi u dalmatinskim statutima u kaznenim postupcima dalmatinskih komuna može uzeti XIV. stoljeće. Na Korčuli su odredbe o primjeni torture sadržane u novijoj redakciji Statuta, dakle najranije u XIV. stoljeću., 1387. godine. Tako Lonza, N.: Tortura u Korčulanskom statutu i sudskim zapisima XV. stoljeća, Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države, svezak I., Pravni fakultet, Zagreb, 1998., str. 198.

a) Pretpostavke za primjenu sudske torture

S obzirom na to da je riječ o najtežoj prisilnoj mjeri u postupku, prvo se nameće pitanje materijalnih pretpostavki za primjenu torture, to jest pitanje kvalitete i kvantitete dokaza koji moraju postojati protiv okrivljenika da bi se mogla primijeniti tortura. Dalmatinski statuti su, u pravilu, za primjenu torture zahtijevali postojanje indicija.

Tako Korčulanski statut dopušta primjenu torture samo ako postoje indiciji koji terete optuženika ne navodeći preciznije o kakvim se indicijima radi. U Splitu se nikoga nije smijelo podvrgnuti torturi bez zakonitog razloga,¹⁰⁸ a takav su razlog bila naslućivanja ili indiciji što su ih protiv okrivljenika iznijeli svjedoci. Iznimka su slučajevi u kojima je načelnik imao ovlast pokrenuti postupak na vlastitu inicijativu, kada je njegova sumnja bila dovoljna za podvrgavanje osumnjičenika torturi.¹⁰⁹ Torturi se moglo pristupiti i protiv “javnih i svima poznatih razbojnika, kradljivaca i gusara”, pri čemu su upravitelj ili službenici mogli saslušati ponekog svjedoka “o zlu glasu” navedenih sumnjivaca.¹¹⁰ Dovoljan indicij za primjenu torture bilo je i to što osumnjičenik mijenja svoj iskaz ili se koleba, kao i da je izvan suda priznao zločin koji pred sudom niječe.¹¹¹ Na Braču je podvrgavanje torturi bilo dopušteno ako je neko teretio loš glas ili neki drugi indicij na osnovi kojeg bi se moglo posumnjati da je učinio kazneno djelo, a nije bilo svjedoka koji bi to potvrdili. Indicij potreban za primjenu torture u Trogiru bio je iskaz jednog svjedoka očevica u postupcima u kojima se kao potpun dokaz za osudu tražio iskaz dvaju ili više svjedoka.

Statuti u pravilu povezuju primjenu torture uz teže delikte – pri čemu je najodređeniji Korčulanski statut koji primjenu torture svodi na zadavanje udaraca – silovanje i krađu. Međutim, budući da je u sferi kaznenog prava bilo prihvaćeno tumačenje analogijom, ove se navode ne smije shvatiti taksativno.¹¹² Hvarski statut je dopuštao torturu “po slobodnoj ocjeni kneza i njegovih

¹⁰⁸ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. CXXIV.

¹⁰⁹ To su bili slučajevi izdaje grada, ubojstva, krađe, podmetanja vatre u kuće i usjeve. Načelnik je imao ovlast sam po slobodnoj ocjeni istraživati i odlučivati u slučaju počinjenja zločina samoozljeđivanja, ali u granicama kazne propisane Statutom, glava XL., knjiga četvrta, str. 639.; upravitelj je mogao postupiti po slobodnoj ocjeni i u slučajevima urota i udruživanja za činjenje zločina, glava XXV., str. 625.

Načelnik je po slobodnoj ocjeni mogao postupiti prema sumnjivoj osobi ili osobi na lošem glasu na koju je načelnikova pratnja naišla noću kako se kreće gradom, a te se noći dogodio neki zločin, Splitski statut, gl. CIII. i XLIX.

¹¹⁰ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. CXXIV.

¹¹¹ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. CXXIV.

¹¹² Ibidem, str. 201.

sudaca” kod krađe i razbojništava.¹¹³ Splitski statut nije ograničavao primjenu torture na određene delikte, već se mogla primijeniti u postupku za bilo koje djelo pod uvjetom da su bile ispunjene druge pretpostavke. U Trogiru se dopuštala uporaba torture kod najtežih kaznenih djela kod kojih se iskaz jednog svjedoka nije smatrao dovoljnim.¹¹⁴

Vidimo da su indiciji čije su postojanje statuti zahtijevali za primjenu torture obuhvaćali vrlo širok krug sumnji da je određena osoba počinila djelo, od slabih i od kažnjivog djela vrlo udaljenih indicija, kao što je bila činjenica da se radilo o osobi na zlu glasu, do vrlo jakih indicija, poput iskaza jednog svjedoka očevica koji zbog strogih dokaznih pravila nije predstavljao potpun dokaz. Očito je, stoga, da je odluka o primjeni torture bila prepuštena slobodnoj ocjeni suda koji je imao široke ovlasti u procjeni podobnosti pojedinih indicija kao temelja za primjenu ove najstrože mjere prisile u postupku.

Statutima je bilo zajedničko i to da se tortura primjenjivala samo ako nije bilo dokaza dovoljnih za osudu okrivljenika, što je uglavnom značilo iskaz jednog ili više vjerodostojnih svjedoka. Na Braču je primjena torture izričito uvjetovana nepostojanjem svjedoka protiv okrivljenika, a u Trogiru se također okrivljenika moglo podvrgnuti mučenju samo ako je nedostajao potreban broj svjedoka, odnosno za ona djela za koja jedan svjedok nije bio dovoljan.

b) Način primjene torture

O primjeni torture u kaznenom postupku, jednako kao i o drugim mjerama procesne prisile, odlučivao je sud, odnosno suci kurije i načelnik, knez ili upravitelj. Iznimka su bili postupci u kojima su načelnik i knez imali ovlasti samostalno po slobodnoj ocjeni odlučivati o svim pitanjima postupka, pa time i o uhićenju, zatvaranju te stavljanju na muke osumnjičenika.¹¹⁵

Odluku o primjeni torture na Korčuli donosila je Kurija nakon što je oštećeni pod prisegom identificirao osumnjičenika kao počinitelja, a mučenje se

¹¹³ Hvarski statut, knj. III., gl. XVIII., XXXVIII., XXXIX., XL.

¹¹⁴ Cvitanić, A: Brački statut, bračko srednjovjekovno pravo, Književni krug, Split, 2006., str. 131.; Tomašević, G.: Krivični postupak prema Statutu grada Trogira, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXVI, 1989., str. 182.

¹¹⁵ U Splitu je načelnik bio ovlašten sam staviti osumnjičenika na muke u slučajevima izdaje grada, ubojstva, krađe te paleža kuća i usjeva. U Trogiru je knez bio ovlašten narediti i provoditi torturu bez sudjelovanja sudaca u postupcima u kojima je imao punu ovlast prema mletačko-trogiškom ugovoru iz 1322. U postupcima povodom krađe, razbojstva i krvave rane torturi su trebala biti nazočna bar dva suca. Reformacijom Statuta knez je dobio neograničenu vlast da vodi istragu i postupa protiv kradljivaca, razbojnika i gusara te da ih kažnjava, što je nedvojbeno uključivalo i ovlast da ih podvrgava torturi. Margetić, L. op. cit. (bilj. 40), str. 408.

sastojalo u podizanju užetom preko kolature.¹¹⁶ Tortura se mogla primijeniti i protiv pripadnika viših društvenih slojeva,¹¹⁷ a specifičnost je Korčulanskog statuta primjena torture prema žrtvi silovanja.¹¹⁸

Prilikom primjene torture u Splitu vodilo se računa o načelu umjerenosti i o svojstvima konkretne osobe, osumnjičeni se nije smio mučiti tako da umre, a ako je bilo više osumnjičenika koje je trebalo podvrći torturi, najprije se mučilo najslabijeg.¹¹⁹ Trudnice se nisu smjele podvrgavati torturi.¹²⁰ Primjena torture u kaznenom postupku dalmatinskih komuna upućuje na sve veći utjecaj inkvizitornog tipa postupanja na statutarno pravo, ali ograničenja u njezinoj primjeni predviđena kako splitskim tako i drugim dalmatinskim statutima upućuju na činjenicu da u to vrijeme još uvijek nije bila širokoprihvaćena pojava.¹²¹

4. ZAKLJUČAK

Temeljne značajke srednjovjekovnog kaznenog postupka dalmatinskih gradova odraz su složenih društveno-političkih odnosa u kojima su se razvijale autonomne dalmatinske komune i vremena u kojem su statuti nastali, a koje je u Europi karakterizirao prelazak s akuzatornog na inkvizitorni tip kaznenog postupanja. Upravo zato kaznene postupke dalmatinskih gradova ne možemo svrstati isključivo u jedan od tih dvaju tradicionalnih tipova postupka, već u njemu pronalazimo i akuzatorne i inkvizitorne elemente.

Dalmatinski statuti odlikuju se značajkama akuzatornog postupka koje su okrivljeniku davale određene procesne ovlasti. Presuda se nije mogla donijeti prije nego se okrivljeniku da mogućnost da se brani, a iskazi svjedoka morali su biti objavljeni kako bi okrivljenik imao mogućnost pripremiti obranu i suprotstaviti svoje dokaze. Okrivljenik je imao, premda ograničeno, pravo na stručnu pomoć branitelja. Sudska rasprava bila je usmena, i u pravilu javna, a dokazi su se izvodili neposredno.

Procesna jamstva obrane okrivljenika relativizirana su činjenicom da su se u sadržaju određenom statutima mogla realizirati samo u postupcima za lakše delikte koji su se pokretali privatnom tužbom, a u postupcima za najteže delikte, koji su za sobom povlačili i najteže sankcije, okrivljenik je imao najmanje mogućnosti obrane. Sud je u tim slučajevima postupak mogao pokrenuti

¹¹⁶ Korčulanski statut, gl. CXXII., CXXXII. novije redakcije.

¹¹⁷ Korčulanski statut, gl. CXXXII., CXXXIV. novije redakcije.

¹¹⁸ Korčulanski statut, gl. CXXXIV. novije redakcije.

¹¹⁹ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. CXXXV.

¹²⁰ Splitski statut, knjiga četvrta, gl. LXXXV.

¹²¹ Tako Tomašević, G.: Osnove problematike izučavanja krivičnog postupka u dalmatinskom statutarnom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 29/1-2, 1992., str. 123.

i voditi po službenoj dužnosti, istražujući i prikupljajući dokaze po slobodnoj ocjeni, nedostatak dokaza potrebnih za osudu mogao se nadoknaditi iznuđivanjem priznanja mučenjem. Osim toga faktična mogućnost pripreme obrane bila je ograničena i primjenom mjera procesne prisile odnosno činjenicom da se okrivljenik obvezno lišavao slobode tijekom postupka u postupcima za najteže delikte, ali i u svim ostalim slučajevima kada ne bi bilo pruženo prikladno jamstvo, a uza sve to okrivljeniku je u pojedinim slučajevima bilo uskraćeno i pravo na branitelja.

Njegov položaj objekta postupanja osobito se očitovao u dužnosti upuštanja u suđenje i istinitog iskazivanja te, slijedom toga, u mogućnosti podvrgavanja mučenju.

Inkvizitorne značajke koje su posebno oblikovale kazneni postupak bile su kumulacija procesnih funkcija progona i suđenja u slučajevima najtežih kaznenih djela, što je smanjivalo mogućnost objektivnog suđenja. Statuti su prihvaćali formalnu dokaznu teoriju koja je ograničavala mogućnost utvrđivanja istine i donošenja presude na temelju slobodnog sudačkog uvjerenja. Priznanje okrivljenika bio je potpun dokaz dovoljan za osudu, a daljnja, pogubna posljedica sustava vezana uz ocjenu dokaza bila je mogućnost primjene torture radi iznuđivanja priznanja. Sva ta inkvizitorna obilježja nisu se, međutim, javljala u ekstremnom obliku, već su statutarnim odredbama bila predviđena različita ograničenja u njihovoj primjeni.

Uspoređujući Splitski statut sa statutima drugih dalmatinskih gradova, uočavamo sličnosti u načinima pokretanja kaznenog postupka, u vrstama presuda koje su se mogle donijeti, određenim procesnim ovlastima okrivljenika i načinu utvrđivanja činjenica. Razlike koje se uočavaju u nekim procesnim institutima, kao što su različite mogućnosti podnošenja žalbe na presudu, šire ili uže ovlasti načelnika odnosno kneza prilikom pokretanja i vođenja kaznenog postupka, različiti uvjeti za određivanje pritvora, odraz su autonomnog razvoja svake komune i različitih društveno-političkih utjecaja kojima je svaka komuna bila izložena.

LITERATURA

1. Bayer, V.: Kazneno postupovno pravo, Prva knjiga, Poviestni razvoj, Zagreb, 1943.
2. Bayer, V.: Okrivljenik kao procesni subjekt i kao objekt prisilnih procesnih mjera, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. VII., br. 2., 1957.
3. Bayer, V.: Pretpostavka okrivljenikove nevinosti u jugoslavenskom krivičnom postupku, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1960.
4. Bubalo, T.: Pravni lijekovi u kaznenom postupovnom pravu, Rijeka, 2011.
5. Bubalo, T.: Postupanje višega suda o žalbi protiv prvostupanjske kaznene presude, Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka (1991) v. 31., br. 2., 935-967 (2010.).
6. Cvitanić, A.: Brački statut, bračko srednjovjekovno pravo, Književni krug, Split, 2006.
7. Cvitanić, A.: Hvarski statut, Književni krug, Split, 1991.
8. Cvitanić, A.: Korčulanski statut : Statut grada i otoka Korčule (1214-1265), Književni krug, Split, 1995.
9. Cvitanić, A.: Statut grada Splita, splitsko srednjovjekovno pravo, Književni krug Split, 1998.
10. Cvitanić, A.: Korčulanski statut, Književni krug, Split, 1995.
11. Lonza, N.: Kazneni proces Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, HLJKPP, vol. 2., br. 2/1995.
12. Lonza, N.: Tortura u Korčulanskom statutu i sudskim zapisima XV. stoljeća, Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države, svezak I., Pravni fakultet, Zagreb, 1998.
13. Margetić, L.: O nekim osnovnim značajkama pokretanja kaznenog postupka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 5., broj 1/1998.
14. Radić, Ž.: Zatvor u srednjovjekovnom trogirskom pravu, HLJKPP, vol. 12., br. 1/2005.
15. Tomašević, G.: Krivični postupak prema Statutu grada Trogira, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXVI, 1989.
16. Tomašević, G.: Neke značajke krivičnog postupka prema odredbama srednjovjekovnih statuta Korčule, Brača i Splita, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXV., 1988.
17. Tomašević, G.: Osnove problematike izučavanja krivičnog postupka u dalmatinskom statutarnom pravu, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 29/1-2., 1992.
18. Vasiljević, T.: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, treće, izm. i dop. izdanje, Savremena administracija, 1981.

Summary

THE LEGAL POSITION OF THE ACCUSED IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF DALMATIAN STATUTES

In this paper, the authors analyse the legal position of the accused in the criminal procedure conducted further to mediaeval Dalmatian statutes. The paper starts from statutory provisions, reflecting accusatorial elements – adversarial, direct and oral – placing the accused as the subject of criminal proceedings, the holder of certain defence rights. The statutes stipulated a certain period of time for preparing the defence and presenting objections and evidence; the accused had the right, albeit limited, to professional assistance from a counsel; the burden of proof was in principle on the plaintiff, and failure to provide evidence resulted in acquittal.

The position of the accused as the object of the procedure manifested itself primarily in the duty to participate in the trial, subject to the presumption of guilt in the case of refusal to cooperate with the court, and particularly in the possibility to extort confession by physical torture, that is, the use of torture. All unfavourable elements of action against the accused were particularly prominent in procedures launched and carried out in the line of duty.